

ԼԵՎՈՆ ԱՎԱԳՅԱՆ

Ե Ր Կ Ր Ա Բ Ա Ն

ՆՈՎՀԱՆՆԵՍ
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
СОВЕТ ПО ИСТОРИИ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ И ТЕХНИКИ

ЛЕВОН АВАКЯН

ГЕОЛОГ
ОВАНЕС КАРАПЕТЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1975

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
ԵՐԱՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ՔՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

ԼԵՎՈՆ ԱՎԱԳՅԱՆ

ԵՐԿՐԱԲԱՆ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

1666

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՐԵՎԱՆ

1975

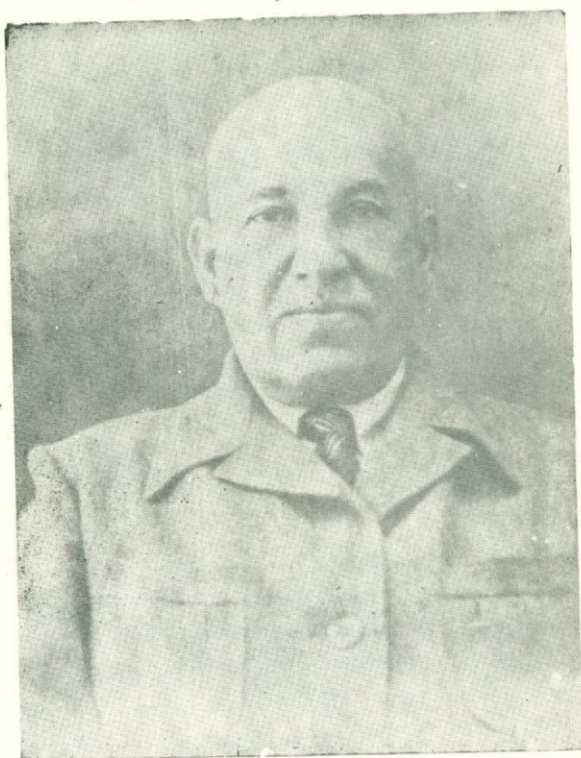
Աշխատությունը նվիրված է ականավոր երկրաբան
Հովհաննես Կարապետյանի կյանքի և գործի տա-
րեգրությունը: Նրա՝ շուրջ քառասուն տարվա բեղմնավոր
գործունեությունը մեծ դեր է խաղացել անդրկովկասյան
հանրապետությունների երկրաբանության և օգտակար
հանածոների հետազոտման, լեռնա-հանքային արդյու-
նարբերության վերականգնման ու զարգացման գործում:

Պատասխանատու խմբագիր
Է. Գ. ՄԱՆԱՍՅԱՆ

20801

Ա———— 90—75
703 (02)—75

© Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն. 1975

Հովհաննես Կարապետյան (1875—1943)

«Հովհաննէս Կարապետյանը գիտե Կովկասի
ընդերքը ինչպէս իւր բնակարանը: Նա ցույց
տվեց ֆարտեզի վրա,— այստեղ կարելի է
արդյունահանել պղինձ, այստեղ՝ ֆաւստիս,
այստեղ՝ արծաթ: Ա՛յ, այստեղ կգան տասը
տարի անց, այստեղ՝ կհասնեն քսան տարի հե-
տո: Իհարկե, այդ բոլորը ես չեմ տեսնի, սա-
կայն, իմ ֆաւստը ցույց կտան մարդկանց ճա-
նապարհը»:

Ա. ՊՎԱԼՈՎ

Ականավոր երկրաբան, գիտութեան վաստակավոր գոր-
ծիչ, դոկտոր-պրոֆեսոր Հովհաննէս Կարապետյանը (1875—
1943) Հայաստանի երկրաբանական ծառայության սկզբնա-
վորման շրջանի նշանավոր դեմքերից է: Նա մեծ դեր է
խաղացել ոչ միայն Հայաստանի, այլև Անդրկովկասի երկ-
րաբանական կառուցվածքի և օգտակար հանածոների հետա-
զոտման և լեռնա-հանքային արդյունաբերության զարգաց-
ման գործում:

Հովհ. Կարապետյանը Հայկական ՍՍՀ գիտությունների
ակադեմիայի երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի
(1935) և նրա թանգարանի (1937) հիմնադիրն է: Նա իր բո-
լոր կարողություններն ու գիտելիքները, իր տաղանդն ու ան-
սպառ եռանդն ի սպաս է դրել երկրաբանական ծառայության
զարգացմանը և երիտասարդ կադրերի պատրաստմանը:

Հովհաննես Տիգրանի Կարապետյանը ծնվել է 1875 թ. հունիսի 2-ին Ախալքալաքի գավառական քաղաքում, չքավորի ընտանիքում: Նրա հայրը դերձակ էր և իր վաստակած չնչին գումարով հազիվ էր կարողանում կերակրել իր բազմանդամ ընտանիքը: Նրա մանկությունը և պատանեկությունը անցել են կարիքի, զրկանքների մեջ: Ահա այդ ծանր պայմաններն էին դարձել նրա «ամենամեծ դպրոցը», մղել նրան դեպի աշխատանք և ուսում: Գավառական կյանքի մասին պատկերավոր է գրել Հովհաննեսի համաքաղաքացի ու մտերիմ ընկեր, անվանի գրող Դերենիկ Դեմիրճյանը. «Մանկությունս անցավ լիակատար չքավորության մեջ: Ես իմ ամբողջ էությունս պարտական եմ ահա այդ չքավորությանը: Նա էլ եղել է իմ ամենամեծ դպրոցը: Զբաղորդվում էս տալիս եմ խոշոր նշանակություն: Զբաղվոր վիճակը ուսուցանում էր, ուղի հարթում դեպի այն գաղափարները, որ նախկին սերունդներին շարժեց դեպի նոր կյանք»¹:

1882 թ., յոթ տարեկան հասակում, Հովհաննեսը ընդունվում է Ախալքալաքի հայկական ծխական դպրոցը, որը սակայն վեց ամիս հետո ցարական կառավարության կողմից փակվում է: Զրկվելով սովորելու հնարավորությունից և զգալով ընտանիքի տնտեսական ծանր կացությունը, վաղ հասակից նա անցավ աշխատանքի, ինչպես ինքն է հետագայում հիշում, վաստակում էր չնչին գումար՝ «քսանհինգ կոպեկ յուրաքանչյուր ալժի և տասնհինգ կոպեկ յուրաքանչյուր կովի համար»:

Շուտով փոքրիկ Հովհաննեսը դառնում է դերձակի, խոզանակ պատրաստողի և ապա՝ կազմարարի աշակերտ, սակայն, այդ արհեստներից և ոչ մեկը չեն գրավում ուսման կարոտ երեխային: 1885 թ., երբ նորից վերաբացվում են հայկական դպրոցները, նա ընդունվում և ավարտում է Ախալ-

¹ Դ. Դեմիրճյան, Երկերի ժողովածու, հ. 6, Երևան, 1958, «Հուշեր ու խոհեր հայ դրամատուրգիայի ու թատրոնի մասին», էջ 515:

քաղաքի մեկդասյան ծխական դպրոցը, ապա մտնում
 քաղաքային ուսական ուսումնարան, որտեղ սովորում է
 մինչև վեցերորդ բաժանմունքը (երրորդ դասարան): Լինելով
 արտակարգ ընդունակ աշակերտ, Հովհաննեսը ուսման տա-
 րիներին միշտ արժանացել է գովաստանագրերի: Հետագայում,
 չունենալով ուսումը տեղում շարունակելու ոչ մի հույս, նա
 գնում է Էջմիածին և հաշատուր Աբովյանի որդու՝ Վարդանի
 օգնությամբ 1890 թ. ընդունվում է Գևորգյան ճեմարանը:
 Ճեմարանում սովորելու տարիներին Հովհաննեսը հափշտակ-
 վում է գրականությամբ և ճանաչվում որպես ամենաառա-
 ջադեմ սան: Մի խումբ առաջադեմ սաների հետ նա բացեի-
 րաց հանդես է գալիս ճեմարանի ղեկավարության դեմ: Եվ
 դա առիթ է դառնում, որ 1894 թ. նրան, որպես «խռովարա-
 րի», մի քանի օր բանտարկելուց հետո, վտարեն ճեմարանից:
 Հովհ. Կարապետյանի՝ ճեմարանից վտարման մանրա-
 մասնությունները հայտնի են դառնում միայն տարիներ հե-
 տո, ճեմարանի նախկին սաներ Հովհ. Կարապետյանի, Գ.
 Մկրտչյանի և Հ. Կարա-Մուրզայի՝ «Արշալույս» թերթի խմ-
 բագրությանը գրած նամակից²: Նամակում մանրամասն
 տրված է ճեմարանում տիրող բարքերի և տեսուչ Կ. Կոստան-
 յանցի «մանկավարժական գործունեության» նկարագրությու-
 նը: Մեծ, պատիժ, խուզարկություն ու լրտեսություն—ահա
 այն միջոցները, որոնցով գործում էին ճեմարանում, սաների
 մեջ «այծերը» (ըմբոստներ) «գառներից» ջոկելու համար:
 Նամակից հայտնի է դառնում նաև Հովհ. Կարապետյանի և
 նրա ընկերների, այսպես կոչված՝ 84 հոգու «դատը», որոնց
 ոստիկանության հետապնդումներից և անձնական իրերի
 բռնագրավումից հետո, 1894 թ. նոյեմբերի 27-ին վտարում
 են Էջմիածնի ճեմարանից: Թողնելով Էջմիածինը, նա գալիս
 է Թիֆլիս, ուր մեծ դժվարությունների գնով ընդունվում է
 Ներսիսյան դպրոցը, որը և ավարտում է 1895 թ. սեպտեմ-
 բերին և նշանակվում Ախալքալաքում ուսուցիչ: Այստեղ նա

2 Նամակ խմբագրությանը, «Արշալույս», 1905, № 58:

1895—1896 ուսումնական տարում պաշտոնավարում է «Տա-
փի-թաղի» հայոց ծխական արական դպրոցում, գյուղագիր-
ներ Հարություն Ճուղուրյանի և Արշակ Ազապյանի հետ³, դա-
սավանդելով թվաբանություն, հայոց լեզու և գրականություն:

1896 թ. օգոստոսին, Կարապետյանը հրավիրվում է Թիֆ-
լիս և նշանակվում Հավլաբարի ծխական դպրոցի ուսուցիչ:
Այստեղ նա պաշտոնավարում է մինչև տարվա վերջը, մինչև
ցարական իշխանության կողմից հայկական դպրոցների վերջ-
նական փակելը: Ստիպված նա ղեկավարում է մասնավոր դա-
ռեր տալով, աշխատակցում է նախ հայկական, ապա նաև՝
ռուսական թերթերին ու ամսագրերին:

Անգործ ուսուցիչը մի ռուս ընտանիքում պատահամբ
ծանոթանում է լեոնային ինժեներ Բարանովի հետ, որը Թիֆ-
լիս էր ժամանել Կովկասում ոսկի որոնելու նպատակով: Բա-
րանովի հրավերով Հովհաննեսը, որպես թարգմանիչ, մաս-
նակցում է նրա արշավախմբի աշխատանքներին և մոտ մեկ
տարի նրա հետ շրջագայում Կովկասի տարբեր շրջաններն ու
հեռավոր անկյունները: Ահա այդ որոնող-հետախուզական
արշավախումբը նրա համար ունեցավ ճակատագրական նշա-
նակություն, այստեղ նա ստացավ իր առաջին երկրաբանա-
կան մկրտությունը:

Հետագա տասը տարիների ընթացքում (1897—1906 թթ.)
Հովհաննեսը ամռանը լինում է Կովկասի բազմաթիվ շրջան-
ներում, ուսումնասիրում նրանց երկրաբանական կառուց-
վածքը և ընդերքում տարածված օգտակար հանածոները, իսկ
ձմռանը մշակում է իր հավաքած հարուստ նյութերը և պար-
բերաբար զբաղվում ինքնազարգացմամբ, կարդալով երկրա-
բանությունը և լեոնային գործին նվիրված բազմաթիվ գրքեր

³ Նշանավոր գյուղագիրներ Հ. Ճուղուրյանի և Ա. Ազապյանի ազգնեցու-
թյան տակ Հովհ. Կարապետյանը հետագայում գրել է գյուղական կյանքից
վերցրած մի քանի պատկերներ, որոնցից արժանի են հիշատակման «Վայ
անճարին» («Մշակ», 1902, № 277) և «Ելեք գնանք, հերիք մնանք» («Աշ-
խատանք», 1906, № 2) պատմվածքները:

ու ձեռնարկներ: Ահա այդ տարիներն էլ դարձան շափաղանց բեղմնավոր և արդյունավետ մի ժամանակաշրջան երկրաբանությունից բացի նաև նրա հասարակական, հրապարակախոսական և լուսավորչական գործունեության ծավալման համար:

1898 թ. սկսած նա ղեկավարում է «Կովկասյան բարեգործական ընկերությունը», յոթ տարի անվճար պարապում մեծահասակ կանանց կիրակնօրյա ժողովրդական դպրոցում, բացի այդ շարունակում է աշխատակցել պարբերական մամուլին, տպագրելով տարբեր բնագավառներին նվիրված բազմաթիվ հոդվածներ: «Կովկասյան հայկական բարեգործական ընկերությունում» որպես գործավար նա աշխատում է մոտ յոթ տարի և վարչության անդամ Մարիամ Թումանյանի⁴ հետ նախաձեռնում ու իրականացնում է մի շարք կարևոր միջոցառումներ, որոնք ունենում են գործարար նշանակություն և բարձրացնում ընկերության դերն ու նշանակությունը: Այդ միջոցառումներից հատկապես արժանի են հիշատակման Հ. Խուդադյանի անունով հիմնած աղջկանց որբանոցի⁵ և ձրի ու էժանագին ճաշարանի⁶ ստեղծումը: Այնուհետև Հովհ. Կարապետյանի գրած «Զպետք է լինել անտարբեր»⁷, «Տվեք ձեր լուման»⁸ և «Կանանց բարեգործական երկու նոր ընկերություն»⁹ հոդվածներից երևում է, որ նա մեծ աշխատանք ու ջանք է թափել «Կովկասյան հայկական բարեգործական ընկերության» գործունեության ծավալման, նյութական միջոցների ընդարձակման և որբ ու չքավոր մանուկների խնամակալությունից համար:

4 Մ. Թումանյան (1870—1945), մշակութային գործիչ: Երկար տարիներ նա ունեցել է «Ընկերությունում» ակտիվ մասնակցություն և եղել է Կարապետյանի լավագույն բարեկամը: Վերջինիս արտասահմանում սովորելու տարիներին ցույց է տվել նյութական օժանդակություն:

5 «Մշակ», 1903, № 233:

6 «Մշակ», 1904, № 252:

7 «Մշակ», 1903, № 65:

8 «Արշալույս», 1905, № 50:

9 «Մշակ», 1906, № 233:

Հովհ. Կարապետյանը 1898—1906 թվականների ընթացքում զգալի աշխատանք է կատարում նաև «Հայկական դրամատիկական ընկերությունում»: Նրա արխիվի նյութերից, ինչպես նաև մի քանի հոգվածներից երևում է, որ նա ունեցել է անմիջական մասնակցություն «Հայկական դրամատիկական ընկերության» ստեղծման, ղեկավարման գործում: Փոխված լինելով դերասանական ունակությամբ, ակտիվ մասնակցություն է ունեցել Հայկական դրամատիկական խմբի և Թիֆլիսի ժողովրդական տանը կից գործող սիրողների ներկայացումներին: Նրա ղեկավարությամբ Ախալքալաքում հայկական բեմի սիրողների խմբում հանդես է գալիս Մուրիերի «Ակամա ամուսնություն» կատակերգությունում՝ Պանկրասի և է. Տեր-Գրիգորյանի «Տնային կամ կեղծ ձգնավոր» պոեմում՝ Մարգարի դերակատարումներով: Մեկ տարի անց, նրա ղեկավարությամբ Մկրտիչ Մադույանցի տանը բեմադրվում է ն. Օստրովսկու «Աղքատությունը արատ չէ» դրաման և է. Տեր-Գրիգորյանի «Ի՞նչ անեմ ես» ողբիլը: Հետաքրքրական է հիշատակել, որ ներկայացումները ունենում են մեծ հաջողություն և նրանցից ստացված դրամական եկամուտները հատկացվում են տեղի ջուհականների արհեստանոցի և «Հայկական բարեգործական ընկերության Ախալքալաքի տեղական քառամյակին» օգտին: Հայկական դրամատիկական ընկերության կազմակերպման ու միջոցառումների զնահատմանն է նա նվիրել իր՝ «Թիֆլիսի ժողովարանի ներկայացումների քաջման առթիվ»¹⁰ և «Հայոց դրամատիկական ընկերության քննհանուր ժողովը»¹¹ հոգվածները:

«Новое обозрение»¹², «Тифлисский листок»¹³ և «Тиф-

¹⁰ «Մշակ», 1903, № 220:

¹¹ «Արշալույս», 1906, № 55:

¹² 1903, № 6330:

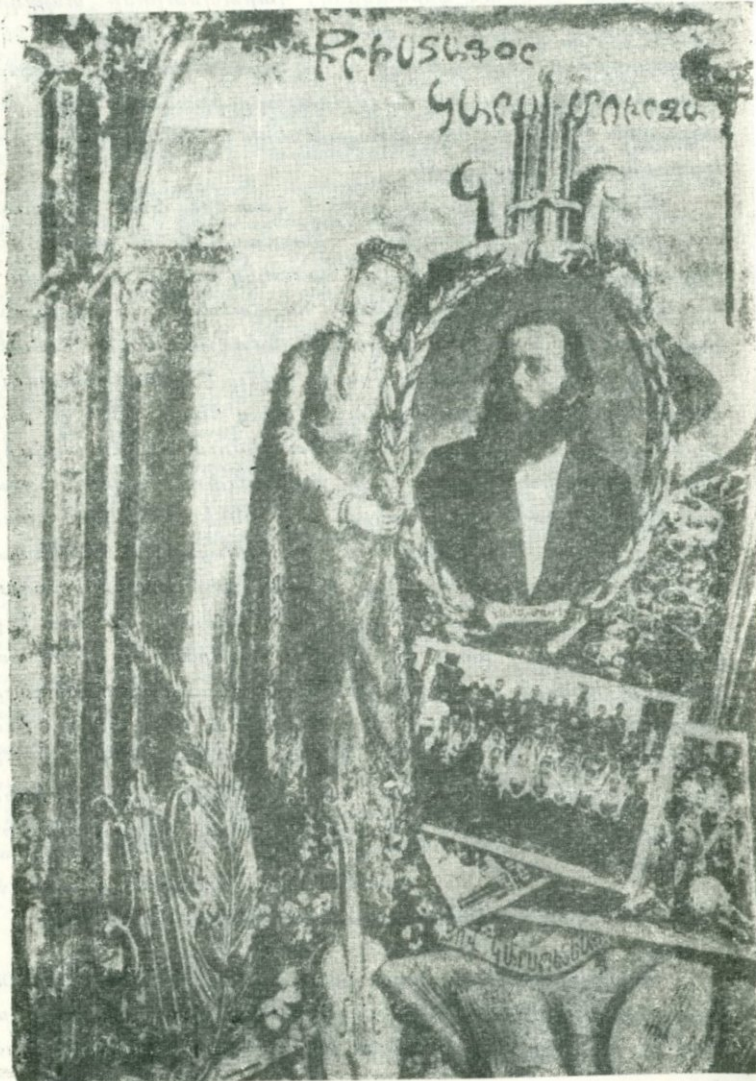
¹³ 1906, №№ 239, 242, 246, 251, 253; 1907, №№ 6, 12, 18, 24, 29, 35, 41, 44, 47:

«Лисская газета»¹⁴, թերթերում, 1903—1907 թվականներին, «Հայկական դրամա» վերնագրով, Կարապետյանը տպագրել է բաղմաթիվ հոդվածներ, որոնք նվիրված են առանձին ներկայացումների բեմադրմանը և դերասանների խաղի ընդհանուր գնահատմանը: Այդ հոդվածաշարը իրավամբ «Հայ թատերական թիֆլիսը» ներկայացումների ամփոփադիրն է ուսպարբերական մամուլում:

Կարապետյանը զգալի գործ է կատարել նաև հայկական ժողովրդական երաժշտության գնահատման ու տարածման բնագավառում: Դեռ մանուկ հասակից նա սիրել է երգն ու երաժշտությունը և հատկապես հափշտակվել է ժողովրդական երաժշտությանը: Հայկական երաժշտության հանդես ունեցած սերը Հովհաննեսի մոտ էլ ավելի է կրկնապատկվում, երբ էջմիածնի ճեմարանից վտարվելուց հետո, 1894 թ. վերջերին գալիս է Թիֆլիս: Այստեղ նա դիմում է ճեմարանի երգեցողության նախկին ուսուցիչ Քրիստափոր Կարա-Մուրզային: Վերջինս շատ բան է անում Հովհաննեսին ու նրա քսանհինգ ընկերներին Թիֆլիսում տեղավորելու և ներսիսյան դպրոցում ընդունելու համար: Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի մահից հետո, նրա երախտապարտ աշակերտը որոշում է իր բարերար ուսուցչի բարի հիշատակը հավերժացնել, նրա շատ ուսանելի կյանքն ու անշահախնդիր գործունեությունը գալիք սերունդներին հաղորդելու միջոցով: Մոտ մեկ տարի, Հովհաննեսը սիրով և նվիրվածությամբ աշխատում է այդ մեծ մարդու տարեգրության վրա, որը առանձին գրքով՝ «Քրիստափոր Կարա-Մուրզա» խորագրով 1904 թ. լույս է տեսնում Թիֆլիսում:

Հրապարակախոսական, լուսավորչական և հասարակական գործունեության հետ, Հովհ. Կարապետյանը չի մոռանում իր ամենից ավելի սիրած բնագավառը՝ լեռնային գործը

¹⁴ 1906, №№ 12, 17, 18:

Հովհ. Կարապետյանի «Քրիստափոր Կարա-Մուրզա»
մենագրության շապիկը

և երկրաքանությունը: Այդ ուղղությամբ նա շարունակում է իր որոնումները: Հատկապես ամուսն ամիսներին լինում է Կովկասի շրջաններում, իսկ այնուհետև, ամփոփելով իր կատարած գործնական աշխատանքների ու հետազոտությունների արդյունքները, հրատարակում է պարբերական մամուլում:

1901 թ. Թիֆլիսում լույս է տեսնում Հովհ. Կարապետյանի «Կովկասում լեռնային գործի վարձացման համառոտ ակնարկ» անդրանիկ գրքույկը: Ակնարկում առաջին անգամ տրվում է Կովկասի հարուստ ընդերքի օգտակար հանածոների՝ նավթի, մանգանի, պղնձի, քարաղի, քարածխի, ծծմբի, արծաթի, կապարի, երկաթի և ոսկու հանքավայրերի տարածումը, նրանց հետախուզման ու արդյունահանման պատմությունն ու վիճակը, տնտեսական նշանակությունը և հեռանկարները: Հեղինակը առաջարկում է ընդարձակել լեռնահանքային արդյունաբերությունը Կովկասում:

Նա աշխատակցում է «Новое обозрение» թերթին և վարում մամուլի տեսության բաժինը, շարունակում է գրել ամենատարբեր ու հուզող հարցերին նվիրված բազմաթիվ հոդվածներ «Մշակ», «Արշալույս», «Հաղթանակ», «Кавказ», «Тифлисский листок», «Вестник горного дела на Кавказе» և ուրիշ թերթերում ու ամսագրերում:

1906 թ. Կարապետյանը ճանապարհորդում է Արևմտյան Թուրքիայում և Հյուսիսային Աֆրիկայում: Լինում է Պոլսում, Ալեքսանդրիայում, Կահիրեում և Նեղոսի հովտի պատմական վայրերում: Շրջագայության ընթացքում նա մոտիկից ծանոթանում է Թուրքիայի և Եգիպտոսի քաղաքական և տնտեսական կյանքին: «Ճանապարհորդական տպավորություններ» և «Նամականեր» հոդվածաշարը տպագրվում են «Մշակ»¹⁵, «Աշ-

15 1906, №№ 202, 203, 204:

КРАТКІЙ ОЧЕРКЪ РАЗВИТІЯ
ГОРНАГО ДѢЛА
НА
КАВКАЗѢ.

О. Караетяна.

(Изъ журнала „Кавказскій Вѣстникъ“, 1901 г. № 11).

ТИФЛИСЪ

Скоропечатня М. Мартиросянца, Михайловскій просп., № 81.
1901.

Հովհ. Կարապետյանի «Կովկասում լեռնային գործի զարգացման
համառոտ ակնարկ» գրքի շապիկը

խառանք»¹⁶, «Երկրի ձայն»¹⁷, «Черноморский голос»¹⁸ և «Черноморские новости»¹⁹ թերթերում:

Հովհ. Կարապետյանը թեև լեռնային գործի ու երկրաբանության բնագավառում արդեն ձեռք էր բերել որոշ փորձ, սակայն, մասնագիտական կրթություն և տեսական անհրա-

Հովհ. Կարապետյանը (ձախից) եգիպտոսում. 1906 թ.

ժեշտ պատրաստություն չունենալու պատճառով, շատ հաճախ կանգնում էր լուրջ դժվարությունների առաջ: Ուստի

¹⁶ 1906, №№ 43, 44:

¹⁷ 1906, № 6 և 1907, № 1:

¹⁸ 1906, № 6:

¹⁹ 1906, № 15:

որոշում է, ինչ գնով էլ լինի, ստանալ երկրաբանական բարձրագույն կրթություն և 1906 թ. մեկնում է Շվեյցարիա, ընդունվում լողանի ինժեներական դպրոցը: Այստեղ մեծ ուշադրություն է դարձնում հատկապես մաթեմատիկական իր գիտելիքների հարստացման վրա և միաժամանակ, որպես ազատ ունկնդիր, հաճախում է համալսարանի երկրաբանության դասախոսություններին: Այնուհետև փոխադրվում է Բրյուսելի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի լեռնային բաժինը, մի շարք գործնական գիտելիքներ ձեռք բերելուց հետո, ընդունվում է Բելգիայի արդյունաբերական խոշոր կենտրոն Մոնս քաղաքի հանքաբանական բարձրագույն դպրոցը: Նախ դասախոսություններ է լսում լեռնային գործի մասին, իսկ այնուհետև ականավոր երկրաբան պրոֆ. Կորնեի ղեկավարությամբ անցնում է կիրառական երկրաբանության լրիվ դասընթացը: 1912 թ. Հովհ. Կարապետյանը գերազանցության դիպլոմով ավարտում է Մոնսի դպրոցը և ստանում ինժեներ-երկրաբանի կոչում:

Մոնսի հանքաբանական բարձրագույն դպրոցը, որը հրաշակված էր իր ականավոր գիտնական-մանկավարժներով (Մաքե, Կորնե և ուրիշներ), տեսական ու գործնական ուսուցման միասնական դրվածքով, հոյակապ թանգարանով և լաբորատորիաների, կաբինետների ու արհեստանոցների հիանալի բազայով, արյուակարգ ընդունակ ու աշխատասեր Հովհաննեսին տվեց ոչ միայն բազմակողմանի մասնագիտական կրթություն, այլև ինքնուրույն գիտա-հետազոտական գործունեության լայն հնարավորություն:

Դեռևս ուսման տարիներին, Հովհաննեսը այցելում է Եվրոպայի բազմաթիվ հանքավայրեր ու լեռնա-հանքային ձեռնարկություններ, և ինչպես իր պրոֆեսորների, այնպես էլ առանձին արդյունաբերողների հանձնարարությամբ տանում է գիտա-հետազոտական ուսումնասիրություններ: Բելգիայի հասարակական աշխատանքների միևնույն ժամանակահատվածում հանձնարարությամբ և պրոֆ. Կորնեի անմիջական ղեկավարությամբ, Կարապետյանը հետադիտել է

Մոսկի հանրաբանական դպրոցի 1912 թ. շրջանավարտները. կենտրոնում նստած է Հովհ. Կարապետյանը

Բելգիայի ածխի ավազանի մի մասը, որի արդյունքներն ամփոփում է 1912 թ. Մոնսում լույս տեսած «Ուրվագիծ» աշխատության մեջ²⁰ և որպես ածխի հանքավայրերի հորատման միջոցով հետախուզելու լավագույն փորձ, արտատպվել է Փարիզում հրատարակվող «Տեսություն» ամսագրում²¹։ Նույն թվականին Բրյուսելում լույս է տեսնում Հովհ. Կարապետյանի երկրորդ աշխատությունը²², որը նույն ածխի ավազանի հարավային մասում կատարած հորատման և հետախուզման ամփոփումն էր։

2. Կարապետյանը լինում է նաև գերմանական, ֆրանսիական և անգլիական ածխի հանքավայրերում, հավաքում է հսկայական քանակությամբ հարուստ նյութ, որի մշակման հիման վրա առաջ է քաշում տարբեր բնույթի ածխի հանքավայրերի ծագման իր տեսությունը, որը շարադրվում է «Քաղաքաձխային շերտերի պառկած և կախված կողերում երկաթի առկոսային պարունակությունը որպես նրանց առաջացման բնույթի որոշիչ» աշխատության մեջ²³, որի մասին բելգիական երկրաբանական ընկերության գլխավոր քարտուղար պրոֆ. Պ. Ֆուրմարիերը գրել է, որ գիտության մեջ մինչև օրս այդ հարցին նվիրված ուսումնասիրություն չի եղել, որ Հովհ. Կարապետյանի աշխատությունը լրացնում է այդ բացը²⁴։ Ընկերությունը, բարձր գնահատելով նրա ծառայությունը գիտության հանդեպ, 1912 թ. հուլիսի 21-ի իր նիստում նրան ընտրում է բելգիական երկրաբանական ընկերության իսկական անդամ։

²⁰ «Etude des sondages de Wandrez et d'Harmignies». Extrait des publications de l'Association des Ingenieurs de l'Ecole des Mines de Mons.

²¹ «Revue Universelle de Mines de la Metallurgie».

²² «Les sondages et travaux de recherche dans la partie méridionale du bassin houiller du Hainaut».

²³ «Recherche sur la proportion de fer existant dans le toit et dans le mur couches de houille». Annales de la société géologique de Belgique, t. 39, 1912, Liège.

²⁴ «Bulletin de la Société géologique de Belgique», t. XL.

Տարիներ հետո, 1928 թ. Կարապետյանը իր ածխագոյացման բնույթի տեսությունը նվիրված ղեկուցումով հանդես է գալիս Տաշքենդում գումարված երկրաբանների համամիութենական երրորդ համագումարում²⁵, ուր հիմնավորում է իր այն կարևոր գիտական եզրակացությունը, որ ածխաշերտի պատկած և կախված կողերում երկաթի տոկոսային պարունակությունը կարևոր միջոց է տվյալ ածխի ավազանի ածխագոյացման բնույթի որոշման համար, որ եթե երկաթի քանակությունը ծածկած կողում ավելի մեծ է, քան պատկած կողում, ապա առանց կասկածի կարելի է հաստատել, որ քարածխի հանքավայրը պատկանում է տեղում առաջացած (աուտոխտոն) տիպին:

1912 թ. Մոնսի դպրոցը Հովհ. Կարապետյանին կատարելագործման համար գործուղում է Անգլիա: Միաժամանակ որոշվում է նրան պահել դպրոցում գիտա-մանկավարժական աշխատանքի համար: Սակայն հայրենիքի կարոտը և իր հարազատ ժողովրդին ծառայելու բուն ցանկությունը հանգիստ չէին տալիս նրան, և նա, Մոնսի դպրոցում կարճ ժամանակ աշխատելուց հետո, հրաժարվում է Բելգիայում ընդմիջոր հաստատվելու մտքից և որոշում է վերադառնալ հայրենիք:

Հովհ. Կարապետյանը 1913 թ. վերադառնում է հայրենիք, հաստատվում Թիֆլիսում և շարունակում է իր երկրաբանական գործունեությունը: Սակայն Անդրկովկասի հարուստ ընդերքի և հետաքրքիր երկրաբանական կառուցվածքի հետազոտման ուղղությամբ նրան չի հաջողվում ծավալել մեծ մասշտաբի որոնող-հետախուզական աշխատանքներ:

1913—1915 թվականների ընթացքում նա մի շարք մասնավոր ձեռնարկատերերի ու արդյունաբերողների հանձնարա-

²⁵ Процентное содержание железа в кровле и подошве каменно-угольных пластов, как показатель характера образования их. «Труды III Всесоюзного съезда геологов». Тбилиси, 1929.

Հովհ. Կարապետյանը երկրաբանների համամիութենական
3-րդ համագումարում զեկուցելիս. Տաշքենտ, 1928 թ.

րությամբ հետախուզում է Անդրկովկասի մի քանի հանքավայրեր, այդ թվում՝ Բաղաբջանդի ցինկ-կապարի, Թոզանլիի հրաքարի, Կասպիի և Թոռուզի կրաքարային մերգելների հանքավայրերը, որոնց արդյունքները ամփոփում է համապատասխան ձեռագիր հաշվետվություններում, իսկ ավելի ուշ՝ տպագիր աշխատություններում²⁶:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Հ. Կարապետյանը «Ռազմական շտաբի» և «Ռազմա-արդյունաբերական կոմիտեի» կողմից գործուղվում է Իրան, նախ 1915 թ. Ուրմիա լճի ավազանի սելիտրայի հանքավայրերի ուսումնասիրության համար, իսկ այնուհետև 1916 թ.՝ Կասպից ծովի հարավային ափերի հետախուզման համար, ուր և ուսումնասիրում է պղնձի և կապարի մի քանի հանքավայրեր: Նույն թվականին նա նորից մեկնում է Իրան, Թարումի և Զինջանի շրջանների պղնձի հանքավայրերի հետախուզման նպատակով:

Հովհ. Կարապետյանը հրավիրվում է Թուրքեստան, ուր հետախուզում է Զերեկ կայարանի շրջանի քարածխի հանքավայրը, որը կարճ ժամանակից հետո հանձնվում է շահագործման:

1915—1920 թթ. ընթացքում, Հովհ. Կարապետյանը «Կովկասյան արդյունաբերական և մետալուրգիական ընկերության» (ԿԱՄԸ) հանձնարարությամբ ղեկավարում է Ալավերդու խմբի հանքավայրերի հետախուզական աշխատանքները: Այդ ժամանակամիջոցում նա մանրամասն ուսումնասիրում է Հյուսիսային Հայաստանի հանքավայրերի (Շամլուղ, Ալավերդի, Շահալի-էլար, Տանձուտ, Զիբուխլու, Սիսիմադան և այլն) երկրաբանական կառուցվածքը և հանքայնացման պրոցեսները, հրապարակում է Շամլուղի պղնձի հանքավայրի մանրամասն երկրաբանական քարտեզը և տա-

²⁶ Минеральные богатства Азербайджана. «Экономическая жизнь Кавказа», 1922, № 5 и Геологическое описание цементных залежей в окрестностях ст. Тауз ЗЖД в Азербайджане. «Азербайджанское нефтяное хозяйство», 1922, № 4.

լիս նրա կառուցվածքի ու տարածված քարատեսակների նկարագրությունը:

Երկրաբանական և որոնող-հետախուզական ուսումնասիրություններին զուգընթաց, Կարապետյանը շարունակում է նաև իր հասարակական, հրապարակախոսական գործունեությունը: 1917 թ. մարտին, նա վճռական ձայնի իրավունքով ընտրվում է Ալավերդու պղնձաձուլական գործարանի բանվորների պատգամավորների խորհրդի գործադիր կոմիտեի անդամ, գործոն մասնակցություն է հանդես բերում «Կովկասյան աշխարհագրական ընկերության», «Հայկական աղագրական ընկերության» և «Հայաստանի տեխնիկական ընկերության» ստեղծմանը:

Անդրկովկասյան հանրապետություններում սովետական կարգերի հաստատվելուց հետո միայն լայնորեն ծավալվում են Հովհաննես Կարապետյանի ստեղծագործական որոնումները, երբ նա դառնում է Անդրկովկասի լեռնահանքային արդյունաբերության վերականգնման ու զարգացման մեծ ու դժվարին գործի իսկական գինվորը: Եվ ահա իրականանում են նրա վաղեմի իղձերը: Կարապետյանը մտավորականություն ալն ներկայացուցիչներից էր, որն առաջինը ողջունեց սովետական կարգերի հաստատումը Ադրբեջանում, Հայաստանում և Վրաստանում: 1921 թ. մայիսին նշանակվում է Թիֆլիսում Հայաստանի ներկայացուցչությանը կից գիտատնտեսական կոմիտեի լեռնա-գործարանային սեկցիայի վարիչ, իսկ հունիսին ընտրվում Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության գերագույն խորհրդի նախագահության անդամ և Հայաստանի լեռնա-գործարանային ձեռնարկությունների գլխավոր լիազոր:

1922 թ. մարտին նա նշանակվում է Հայաստանի գիտատեխնիկական խորհրդի նախագահ: Նույն թվականից դառնում է նաև Վրաստանի ժողովրդական տնտեսության գերա-

դույն խորհրդի և Ռուսաստանի երկրաբանական կոմիտեի (Փետրկոմ) հաշվառման բյուրոյի աշխատակից:

Կառավարութիւնը և կուսակցութիւնը Կարապետյանին հանձնարարում են մի շարք առաջնահերթ ու անհետաձգելի խնդիրներ: Ամենից առաջ անհրաժեշտ էր վերականգնել նախկինից ժառանգած շատ խղճով ու քայքայված լեռնահանքային ձեռնարկութիւնները, կազմակերպել պլանավորված երկրաբանական և որոնող-հետախուզական աշխատանքներ ու երկրին տալ որքան հնարավոր է շատ հանքաքար:

Հովհ. Կարապետյանը այդ պատասխանատու և շատ դժվարին խնդիրների կատարմանը նվիրեց իր ուժերն ու գիտելիքները: Նա իր անսպառ եռանդով ու զործնական մեծ փորձով անգնահատելի ծառայութիւններ է մատուցել Անդրկովկասի լեռնահանքային ձեռնարկութիւնների վերականգնման, բազմաթիվ հանքավայրերի հետախուզման, մետալուրգիական արդյունաբերութիւն զարգացման և հանքային հումքի նոր պաշարների հայտնաբերման և եղածի օգտագործման բնագավառներում:

Հմուտ երկրաբանը կազմում է բազմաթիվ հետախուզական պլաններ ու նախագծեր, մասնակցում ու հաճախ էլ գլխավորում է տարբեր հանքավայրերի օգտագործմանը ու գնահատմանը նվիրված կառավարական հանձնաժողովների աշխատանքները, գրում է մեծ թվով հաշվետւութիւններ, եզրակացութիւններ ու զեկուցագրեր, ինչպես նաև բազմաթիվ հոդվածներ Անդրկովկասի երկրաբանական կառուցվածքի ու շրջակայ հանածոների ուսումնասիրման, երկրաբանական ծառայութիւն ու լեռնահանքային արդյունաբերութիւն առաջ դրված խնդիրների շուրջ, որոնք տպագրվում են «Заря Востока», «Экономическая жизнь Кавказа», «Азербайджанское нефтяное хозяйство», «Народное хозяйство Грузии», «Խորհրդային Հայաստան» և այլ թերթերի ու ամսագրերի էջերում:

Հմուտ երկրաբանի անունը լայնորեն ճանաչում է ստանում Անդրկովկասում: Նրան հրավիրում են Բաքվից, Թիֆլի-

սից, Երևանից, նաև երկրի հեռավոր շրջաններից ու ծայրամասներից, ոչ միայն երկրաբանական ծառայության ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների հարցերի, այլև շինարարության, ջրամատակարարման և էլեկտրիֆիկացման հրատապ ու խոշոր հարցերի մշակման ու լուծման նպատակով:

Սովետական կարգերի հաստատման առաջին տարիներին Անդրկովկասում Կարապետյանը զբաղվում է Ալավերդու և Ղափանի պղնձի հանքավայրերի, Նախիջևանի քարաղի, Տղվիրուլի քարածխի, Չաթախի երկաթի և այլ օգտակար հանածոների որոնող-հետախուզական աշխատանքներով, տալիս դրանց տնտեսական ու արդյունաբերական բնութագիրը և հեռանկարները: Այդ հարցերին է նվիրված նրա ընդարձակ հոդվածներից մեկը²⁷, որտեղ քննարկվում է Անդրկովկասի հանքային հարստությունների դերն ու ապագան՝ կապված երկրի էլեկտրիֆիկացման պրոբլեմի հետ:

1922 թ. սկզբներին Ջագէսի շինարարության կապակցությամբ «Հիդրոստրոյ» տրեստը նրան հանձնարարում է ուսումնասիրել Մծխեթի շրջանի երկրաբանական պայմանները: Տեղում մանրամասն ու բազմակողմանի հետազոտություններ կատարելուց հետո, նա տալիս է իր եզրակացությունը այդ կարևոր կառույցի ինժեներա-երկրաբանական պայմանների և այն տեղական բարձրորակ շինանյութերով ապահովելու մասին: Այս եզրակացությունը Կարապետյանի կատարած առաջին փորձն էր, որը արժանի համբավ բերեց նրան: Հետագա տարիներին նա հրավիրվում է Անդրկովկասի և Միության այլ շրջանների մի շարք խոշոր, բարդ երկրաբանական պայմաններ ունեցող կառույցներում որպես խորհրդատու:

1922 թ. Հովհ. Կարապետյանը հետախուզում է Նախիջևանի աղահանքերը և տալիս դրանց ընդհանուր բնութագիր-

²⁷ Будущность горных богатств Кавказских Советских Республик в связи с электрификацией Кавказа. «Экономическая жизнь Кавказа», 1921, № 3.

րը: Միաժամանակ առաջարկում է մի շարք տեխնիկական միջոցառումներ քարաղի շահագործման պայմանների բարելավման և հանույթի ավելացման համար: Հետագա մի քանի տարիների ընթացքում նա շարունակում է զբաղվել նախիջեմլանի աղահանքերի և քարաղի հարցերով, կազմում պլաններ ու նախագծեր, որոնք վերջնականապես քննարկվում և հաստատվում են 1926 թ. Ադրբեջանի ժողտնտգերխորհրդի կողմից:

Թիֆլիսում, 1923 թ. մարտի 1-ին, Ալեքսանդր Մյասնիկյանի անմիջական նախաձեռնությամբ²⁸, հրավիրվում է Անդրկովկասի տնտեսական խորհրդակցություն, որին ակտիվորեն մասնակցում է նաև Հովհ. Կարապետյանը: Այդ խորհրդակցությունը հիմնականում քննարկել էր Անդրկովկասի ժողովրդական տնտեսության վերականգնման հարցերը, որոնք հիշատակված էին Լենինի՝ Կովկասի կոմունիստներին հղած հայտնի նամակում կուսակցության առաջ ծառացած խնդիրների մասին²⁹:

Դեռևս խորհրդակցության նախօրյակին նա հանդես է գալիս մամուլում մի շարք հոդվածներով³⁰, որոնց մեջ, վեր հանելով Անդրկովկասի հանքային հարստությունների օգտագործման և լեռնահանքային արդյունաբերության վերականգնման ու զարգացման հարցերը, անում է նաև մի քանի կարևոր, գործնական նշանակություն ունեցող առաջարկներ:

Անդրկովկասի տնտեսական խորհրդակցությունում անվանի երկրաբանը զեկուցում է «Անդրկովկասի հանքային հարստությունները» թեմայով, որը կազմել էր լեռնային ին-

²⁸ Լինելով Անդրերկրումի պատասխանատու գործիչներից մեկը, Մյասնիկյանը զեկավարում էր Անդրֆեդերացիայի տնտեսական խորհրդի բոլոր աեկցիաների աշխատանքները:

²⁹ В. И. Ленин, Сочинения, изд. 4, т. 32, стр. 295.

³⁰ «Заря Востока», 1923, №№ 37, 38, 40, 42, 47.

ժեններն են Լ. Կոնյուշևսկու և Մ. Տրոիցկու աշխատակցությանը: Զեկուցման «Պղինձ», «Հրաքար», «Երկաթ», «Յեմենտ», «Քարաղ», «Շիբ», «Ալիումինում» և «Դիատոմիտ» գլուխները կազմված էին Հովհ. Կարապետյանի կողմից:

Նա մասնակցում է «Արդյունաբերության խնդիրները և ձևերը» զեկուցման շուրջը ծավալված մտքերի փոխանակությանը: Իր ելույթում կանգ է առնում այն հիմնական խնդիրների ու հարցերի վրա, որոնք անհրաժեշտ են արդյունաբերության վերականգնման և հետագա զարգացման համար:

Անդրկովկասյան տնտեսական խորհրդակցությունում նրա զեկուցումը և ելույթը, ինչպես նաև հանքային հարստությունների օգտագործման և լեռնա-հանքային արդյունաբերության զարգացման համար նրա մշակած միջոցառումները ունեցան շատ կարևոր նշանակություն Անդրֆեդերացիայի տնտեսական կյանքում: Դրանք մեծ հավանության արժանացան խորհրդակցության մասնակիցների և Ալ. Մյասնիկյանի կողմից և դարձան Անդրֆեդերացիայի երկրաբանական ծառայության ստեղծման ու հետագա ամրապնդման, լեռնա-հանքային արդյունաբերության զարգացման հոյակապ ծրագիր:

Անդրկովկասյան տնտեսական խորհրդակցությունը իր հերթին Հովհ. Կարապետյանի համար ունեցավ բացառիկ նշանակություն: Այստեղ էր, որ նա լայն ճանաչում ստացավ Անդրֆեդերացիայի պետական ու կուսակցական ղեկավար շրջաններում, այստեղից սկսվեց նրա և Ալ. Մյասնիկյանի հետագա ջերմ մտերմությունը: Խորհրդակցության կողմից ընդունված մեծ պլաններն էին, որ նրան մղեցին դեպի այն դժվարին ու պատասխանատու գործունեությունը, որի մասին նա ասել էր. «Մեր առաջ ձգվում է լայնարձակ գետ, քանդված կամուրջով: Մեր խնդիրն է գտնել միջոց գետն անցնելու համար: Քայքայված է մեր արդյունաբերությունը, այն պետք է վերականգնել, ինչ գնով էլ որ լինի»:

Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի տնտեսական շինարարության բնագավառում Կարապետյանի գործունեությունը

ակնառու է: Նա առանձնապես մեծ ուժ ու եռանդ է հանդես բերում Չաթախի երկաթի հանքավայրի և թուջի գործարանի վերաբացման գործում, որտեղ ոչ միայն հետախուզում է հանքավայրը, այլև կազմում է այդ լեռնա-հանքային խոշոր ձեռնարկության տնտեսական ու արտադրական պլաններն ու հեռանկարները:

1923 թ. մայիսի 20-ին հանդիսավոր պայմաններում վերաբացվում են Չաթախի երկաթի հանքավայրը և թուջի գործարանը: Անդրերկկոմի օրգան «Մարտակոչ» թերթը³¹ իր առաջին էջը ամբողջովին նվիրում է այդ կարևոր իրադարձությանը: Հետաքրքրական է հիշատակել, որ թերթում տպագրվում են նաև Հովհ. Կարապետյանի հոդվածը և Հակոբ Հակոբյանի «Չաթախ» բանաստեղծությունը: Նրան են նվիրված նաև Հովհ. Կարապետյանի մի շարք հոդվածներ: Նա ուսումնասիրում է Վրաստանի ածխարդյունաբերության վիճակը և Տղվիբուլիի ու Տկվարչելիի քարածխի հանքավայրերի հետախուզման նյութերի հիման վրա տալիս Վրաստանի ածխարդյունահանման հետագա զարգացման ուղիներն ու հեռանկարները: Այդ հարցերին են նվիրված նրա «Տկվարչելիի քարածխի հանքավայրը», «Անդրֆեդերացիայի քարածխի արդյունաբերությունը», «Տղվիբուլիի ածխահանքերի ներկա վիճակը և նրանց ապագա հեռանկարները», «Քարածխային բրիկետների արտադրությունը Տղվիբուլիում» աշխատանքները: Որպես կառավարական հանձնաժողովի նախագահ, հմուտ երկրաբանը գործուն մասնակցություն է ունենում Տղվիբուլիի ածխահանքերում 1923 թ. մարտի 2-ի առաջացած ստորերկրյա մեծ հրդեհի պատճառների ուսումնասիրման և մի շարք երկրաբանական-տեխնիկական բնույթի միջոցառումների մշակման ուղղությամբ³²:

1924 թ. Անդրկովկասի ժողովուրդը հանձնարարում է

³¹ «Մարտակոչ», 1923, № 70:

³² Причины подземного пожара в Тквибульских коях, «Народное хозяйство Грузии», 1923, № 13.

նրան վրաստանում ֆերմանդանի ձուլման ուսումնասիրությունը և կազմակերպումը: Նույն թվականին Անդրկովկասի Կենտրոնական առնչության կազմակերպում է «Անդրկովկասյան գիտական ասոցիացիան» (ԶՆԱ), որի ակտիվ գործիչներից մեկը Հովհ. Կարապետյանն էր: Նա այդ թվականին մասնակցում է ասոցիացիայի գիտական արշավախմբին, ուսումնասիրում Հարավ-Օսեթական Ինքնավար մարզի երկրաբանական կառուցվածքը և օգտակար հանածոները, որի արդյունքները տպագրվում են ասոցիացիայի աշխատություններում³³:

Հենվելով ինչպես գրականության, այնպես էլ իր կատարած հետազոտությունների տվյալների վրա, նա առաջին անգամ տալիս է Հարավ-Օսեթական մարզի երկրաբանության համառոտ ակնարկը, որը բացի ընդհանուր մասից (սահմանները, լեռնագրությունը, կլիման և ջրաբանությունը) ունի «Տեկտոնիկա», «Նստվածքային և հրային ապառներ» գլուխները, ինչպես նաև «Օգտակար հանածոներ» ավելի մանրամասն ուսումնասիրված բաժինը, որ քննության է առնվում մի շարք հանածոների (ածուխ, նավթ, երկաթ, մարգանեց, կապար ու հանքային ջրեր) գործնական նշանակությունը: Հովհ. Կարապետյանը 1924 թ. նշանակվում է Ադրբեջանի ժողովրդական տնտեսության գերագույն խորհրդի խորհրդատու: Ադրբեջանի ժողտնտգերխորհրդի հանձնարարությամբ նա կազմում է հանրապետության լեռնա-հանքային արդյունաբերության վերականգնման ու զարգացման հնգամյա հեռանկարային պլանը և 1925 թ. մայիսին ներկայացնում է հաստատման: Այդ պլանը մանրամասն արտացոլում է Ադրբեջանի օգտակար հանածոների հանքավայրերի (բացի նավթից) և լեռնա-հանքային արդյունաբերության վիճակը և նրանց զարգացման հեռանկարները, որտեղ շարադրվում են այն կարևոր

³³ Краткий геологический очерк Автономной Области Юго-Осетии. Материалы по изучению Грузии. Юго-Осетия. «Труды Закавказской Научной Ассоциации», серия I, вып. 1, Тифлис, 1925.

միջոցառումները, որոնք անհրաժեշտ են պղնձի և հրաքարի (Գետաբեկ, Չիրադիձոր), երկաթի և կոբալտի (Գաշքեսան), ցինկի և կապարի (Մեխմանա), ալումիտի (Ջագլիկ), հրակայուն կավի (Չարդախլու), բարիտի (Բուզխանա, Գաշալթի), մանգանի (Մուշաշա), քարաղի, ծծմբի և մկնդեղի (Նախիջևան), աքեռի (Լեռնային Ղարաբաղ), ցեմենտի հումքի (Թաուզ), շինանյութերի և հանքային ջրերի արդյունահանման և որոնող-հետախուզական աշխատանքների կազմակերպման ուղղությամբ:

Բացի այս հնգամյա հեռանկարային պլանից, Կարապետյանը ըստ տարիների կազմում է նաև գլխավոր օգտակար հանածոների առաջնահերթ կատարման համառոտ ծրագիրը, ինչպես նաև ժողտնտգերիսորհի նախագահության որոշման հիման վրա պլանում մտցվում են մի շարք կարևոր լրացումներ:

Հովհ. Կարապետյանը 1924 թ. Ալավերդու և Զանգեզուրի լեռնա-հանքային ձեռնարկությունների խորհրդատուն էր: ձեռնարկություններ, որոնք հետագայում միավորվում են «Հայպղինձ» կազմակերպության մեջ: Նախկինից ծանոթ լինելով մեր հանրապետության հյուսիսային և հարավային շրջանների պղնձահանքային կենտրոնների հետ, նա մեծ ուժ ու եռանդ է նվիրեցելով այդ հանքավայրերի խմբի վերականգնման և հետագա որոնող-հետախուզական աշխատանքների ճիշտ կազմակերպման ուղղությամբ: Ահա այստեղ ավելի լայնորեն են զրահվում նրա տեսական ու գործնական գիտելիքների, խոսքի ու գործի միասնությունը:

Կարապետյանը ժամանակավորապես փոխադրվում է Ալավերդու, Շամլուղի և Ղափանի պղնձի հանքավայրերի ստորերկրյա աշխարհը, հանքափորի արտահագուստը հազին, նա օր ու գիշեր շրջում է այդ «կախարդական» աշխարհի հանքախորշերում: Մեծ ոգևորությամբ նա շարունակում է իր

աղվարին աշխատանքը, որոնումներն ու հետազոտությունները: Նա խնդիր է դնում, որ չպետք է զնալ ֆրանսիացիների հետևից, որոնք տեխնիկական ոչ ճիշտ, բարբարոսական եղանակներով օգտագործել են միայն հարուստ հանքաքարը, որ անհրաժեշտ է առաջ անցնել և հատուկ ուշադրություն դարձնել որոնողա-հետախուզական աշխատանքների ճիշտ ու խելացի կազմակերպման և ղեկավարման կարևոր գործի վրա:

Արդեն 1930-ական թվականներին Հովհ. Կարապետյանը ամփոփում է իր հետազոտությունների արդյունքները և առաջադրում իր նոր, համարձակ պլանը երկրին տասնյակ հազարավոր տոննա պղինձ տալու համար: Նա հիմնավորում է հրաքարի, պղնձի և ցինկի հանքաքարի համատեղ մշակման, նախկինում հանքավայրերի ոչ ճիշտ շահագործման հետևանքով թողնված աղքատ հանքաքարի հսկայական պաշարների և նոր, դեռևս չհայտնաբերված պաշարների օգտագործման հարցերը:

«Ալավերդին ծխացել է, ծխում է և պետք է ծխա».— ասել է նա ի պատասխան այն կարծիքի, որ Հյուսիսային Հայաստանի պղնձի հանքանյութի պաշարները սպառվում են, իսկ Ալավերդին կանգնած է փակման առաջ:

Նա մշակում է նաև Հայաստանի պղնձի արդյունաբերության վիճակի և զարգացման հեռանկարների հետ կապված բոլոր հարցերը, կազմում հանրապետության առաջին հնգամյա պլանի համապատասխան թվերը և իրար հետևից հրապարակում է այդ թեմային վերաբերող բազմաթիվ հոդվածներ:

Հմուտ երկրաբանը գիտեր «ընդերքի շունչը և նրա զարկերակի զարկը», Հայաստանի պղնձահանքերի կառուցվածքը, նրանց ամեն մի հանքախորշը և մարդու աչքից թաքնված հանքամարմինները: Գիտեր երկրի ընդերքի բոլոր գաղտնիքները և «աչքերը փակ տեսնում էր անտեսանելին և ճանաչում ու զգում էր անձանաչելին»: Եվ պատահական չէ, որ ղոկտոր Կարապետյանին տվել էին «երկրի բժիշկ» անունը, որը բո-

Հովհ. Կարապետյանը (ձախից նստած) պետական, կուսակցական և երկրաբանական ծառայության
 զեկավար աշխատողների հետ. Ալավերդի, 1927 թ.

լոր ծանր ու դժվարին դեպքերում տալիս էր ճիշտ «ախտորոշում» և այնուհետև «բժշկում էր հիվանդին»՝ հանքավայրին: Հենց ինքն էլ հաճախ էր կրկնում, թե «երկրաբանը երկրի բժիշկն է, որը պացիենտի առաջին իսկ պահանջի դեպքում պետք է մեկնի վայրը և դնի ախտորոշում»:

Սկսած 1925—1926 թվականներից մեծ աշխատանքներ են տարվում երկրի էլեկտրիֆիկացիայի և ոռոգման խոշոր կառուցումների նախագծումների գլխավոր պլանի կազմման համար, մի պլան, որը հանձարեղ կերպով կանխորոշել էր մեծ կենինը: Եվ ահա այդ պլանի իրագործման հարցերում իր ակտիվ մասնակցությունն է հանդես բերում նաև Հովհ. Կարապետյանը, որը զգալի գործ է կատարում Անդրկովկասի կառուցումների երկրաբանական և ջրաերկրաբանական պայմանների հետազոտման բնագավառում:

1925 թ. Ադրբեջանի կառավարությունը պրոֆեսոր Լյուդինի ղեկավարությամբ կազմակերպում է գիտական հանձնաժողով հանրապետության ջրային ռեսուրսների ուսումնասիրման համար: հատկապես Թարթար գետի ջրերի էներգետիկ նպատակով օգտագործելու հարցը կենսային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի ժողովոմխորհը հանձնարարում է Հովհ. Կարապետյանին և Ա. Մելիք-Փաշաևին, որոնք և կատարում են նախնական հետազոտությունները:

Նույն թվականի աշնանը, ջրանցքի նախագծման կապակցությամբ, Կարապետյանը ուսումնասիրում է Թարթար գետի միջին հոսանքի մի հատվածը՝ Սարսանգ կամուրջից մինչև Մադագիս գյուղի տեղամասը: Այդ ջրանցքը իր ջրերն առնելու էր Թարթար գետից և ոռոգելու էր կենսային Ղարաբաղի նախալենային շրջանների հողերը:

«Պետական էլեկտրոտեխնիկական տրեստի» (ԳԷՏ) հանձնարարությամբ, նա Թարթար գետի վրա նախագծվող էլեկտրակայանի շինարարության կապակցությամբ, հետազո-

տական աշխատանք է կատարում Ջալու-Կոզլու տեղամասի սահմաններում և աալիս նրա ջրա-երկրաբանական նկարագրությունը: Այդ ծավալուն հաշվետվությունը աչքի է ընկնում հարցերի լայն ընդգրկումով, ինժեներական երկրաբանություն կարևոր եզրակացություններով (հաշվետվությանը կրցված են բազմաթիվ լուսանկարներ և երկրաբանական կտրրվածքներ):

Դադստանի Ժողովրդական տնտեսության կենտրոնական խորհրդի հանձնարարությամբ նա 1927 թ. կատարում է ինժեներա-երկրաբանական աշխատանքներ՝ կապված Դադստանի էլեկտրիֆիկացիայի և ոռոգման հարցերի հետ, հետազոտում է Ախտին-չալ, Սամուր և Սուլակ գետերի վրա նախագծվող էլեկտրակայանների տեղամասերի երկրաբանական պայմանները³⁴:

Վրաստանի Ժողտնտգերխորհի հանձնարարությամբ, պետական էլեկտրատեխնիկական տրեստը վերցնում է Թափարավանի էլեկտրակայանի նախագծման և որոնման աշխատանքը և հրավիրում Կարապետյանին կատարելու երկրաբանական-հետախուզական ուսումնասիրություն: Ըստ պայմանի, նա պետք է տար Թափարավան գետի ավազանի երկրաբանական ակնարկը և հիդրոտեխնիկական կառուցումների ջրա-երկրաբանական պայմանները:

Կարապետյանը մեծ սիրով լծվում է այդ զործին, քանի որ իրեն քաջ ծանոթ էր հայրենի Ջավախքի բնությունը: Մինչև տարեվերջ նա ավարտում է հետախուզական աշխատանքների նյութերի մշակումը և ներկայացնում տրեստին: Հետագայում այն մասնակի վերամշակումից ու խմբագրումից հետո Ժողտնտգերխորհի կողմից հանձնվում է տպագրության, որը լույս է տեսնում առանձին գրքով³⁵:

³⁴ Տե՛ս «Красный Дагестан», 1927. № 69.

³⁵ Геологическое описание Ахалкалакского уезда. Материалы к проекту Тапараванской гидроэлектростанции, намеченной близ селения Хертвиса Ахалкалакского уезда в ССР Грузии (с приложением геологической карты), Тифлис, 1929.

Այս նոր գիրքը Ախալքալաքի գավառի երկրաբանական կառուցվածքին նվիրված առաջին ամփոփ աշխատությունն է, որը հիմնականում բաղկացած է երկու մասից: Առաջին մասում տրվում է գավառի երկրաբանական նկարագրությունը (լեռնագրություն, տեկտոնիկա, հրաբխականություն, սեյսմիկ երևույթներ և օգտակար հանածոներ), իսկ երկրորդ մասում՝ ջրաբերությունը, ըստ որում բնութագրվում են լճերը (Թափա-րավան, Թումանզյուլ, Մաղաթափա, Բուղդաշեն, Օռլովկա, Խանչալի, Վաշիան, Զրես և Խոդափին), գետերը (Թափա-րավան, Կըրխ-բուլաղ, Մեծ ջուր) և քաղցրահամ ու հանքային աղբյուրները, որոնցով այնքան առատ է Ջավախքը: Գրքի վերջում բերվում է Ախալքալաքի գավառի երկրաբանական բար-տեղը, որն ընդգրկում է Խոնավ լեռներից մինչև Քուռ գետը (արևելքից-արևմուտք) և Յիխիսջվարի լեռներից մինչև Չալ-դիրի լեռները (հյուսիսից-հարավ) ընկած տարածությունը:

Հովհ. Կարապետյանը գործունյա մասնակցություն է հանդես բերում Հայաստանում նախագծվող էներգետիկ և ոռոգիչ շինարարության մեծ պլանի կենսագործման գոր-ծում:

1927—1928 թվականներին նա հետազոտում է Ջորա-գետի վրա կառուցվող էլեկտրակայանի՝ Ջորագետի շինարա-րության ջրա-երկրաբանական պայմանները և տալիս խիստ բարդ պայմաններ ունեցող այդ մեծ կառույցի գնահատա-կանը: Հետաքրքրական է հիշատակել, որ տեղում կատարած դաշտային հետազոտությունների ժամանակ, նրա ուղեկից-ներն են եղել իր վաղեմի բարեկամներ, նախագծի հեղինակ, անվանի էներգետիկ Հովսեփ Տեր-Աստվածատրյանը և ակա-նավոր գրող Մարիետա Շահինյանը: Վերջինս դեռ 1926 թ. Թիֆլիսում հաճախ այցելել է Հ. Կարապետյանին, ստացել նրանից իրեն հետաքրքրող մասնագիտական հարցերի շուրջը խորհուրդներ ու տեղեկություններ: Իսկ 1927—1930 թթ., ինչ-պես ինքն է բնութագրել, «այդ շորս փոթորկալի տարիներին», երբ Շահինյանը Քոլագիրանում աշխատում էր «Հիդ-րոցենտրալ» վեպի վրա, էլ ավելի մտերմություն է հաստա-

տում Կարապետյանի հետ և նրա ուղեկցությամբ շրջագայում
լուսվա չքնաղ լեռնաշխարհում:

Մեծ գրողը Հովհ. Կարապետյանին բնութագրել է որպես
Հայաւթոանի ամենախնայաւոր գործիչներից մեկը, «Ես
նրա շատ պատմություններն եմ լսել լեռներում, խարույկի
մոտ գիշերելիս, վրացական գյուղական պանդոկներում, լեռ-
ներում կատարած անթիվ էքսկուրսիաների ժամանակ, երբ
ևս մասնակցում էի նրա ղեկավարած երկրաբանական հետա-
զոտություններին»³⁶:

1927—1930 թվականներին Հովհ. Կարապետյանը հետա-
զոտում է հանրապետության մի շարք կառուցումների՝ Երզն-
սի, Քանաքեռգէսի, Ղոբրի, Այդր լճի, Սարդարաբադի ջրանցք-
ների, Արաքսի և Հրազդանի վրա նախագծվող ամբարտակ-
ների և մի քանի շրջանային էլեկտրակայանների ու ոռոգիչ
ջրանցքների ջրա-երկրաբանական պայմանները և ներկայաց-
նում համապատասխան հաշվետվություններ:

1931—1934 թվականներին նա լինում է վրաստանում,
Ազրբեջանում և ուսումնասիրում Կելասուրի, Բեսլեդկա և Գու-
միստա (Արխազական ԱՍՍՀ), Նախիջևան-չայ և Կիշ-չայ
(Ազրբեջանական ՍՍՀ) և Կսանկա (Հարավ-Օսեթիա) գետերի
վրա նախագծվող հիդրոտեխնիկական կառուցումների երկ-
րաբանական պայմանները:

1928 թ. երևանում, ուսերեն լեզվով լույս է տեսնում
Հովհաննես Կարապետյանի «Հայկական ՍՍՌ երկրաբանա-
կան ակնարկ» գիրքը³⁷, որը նրան հանձնարարել էր գրել Հա-
յաստանի Պետպլանը, կապված հանրապետության շրջանաց-
ման, արտադրողական ուժերի բաշխման ու զարգացման և
հանքային հումքի ռեսուրսների օգտագործման հարցերի հետ:
Այդ աշխատությունը նրա՝ երկար տարիների բնթացքում Հա-

³⁶ Մ. Շահինյան, Ճանապարհորդություն Սովետական Հայաստանում,
Երևան, 1952, էջ 420:

³⁷ Геологический очерк ССР Армении (с прилож. карты полез-
ных ископаемых и минеральных вод). «Материалы по райони-
рованию», вып. 1, Эривань, 1928.

յաստանի առանձին շրջանների երկրաբանական կառուցվածքի և օգտակար հանածոների հանքավայրերի ուսումնասիրության արդյունքների համառոտ ամփոփումն է: Աշխատության սկզբում տրվում է Հայաստանի և Կովկասի երկրաբանությանը նվիրված գրականության ընդհանուր տեսությունը, ապա հանրապետության աշխարհագրական դիրքի և լեռնագրության նկարագրությունը: Հատուկ գլուխներ նվիրված են տեկտոնական պրոցեսներին, հրաբխականությանը և շերտագրությանը: «Հիդրոգրաֆիա» գլխում տրվում է գետերի, լճերի և ճահճների համառոտակի նկարագրությունը, մեջ բերվող աղյուսակից երևում է, թե հանրապետությունում այն ժամանակ որքան մեծ տարածություն են կազմել ճահճները:

«Ակնաբեր» մեջ ավելի մանրամասն ներկայացված են Հայաստանի օգտակար հանածոները և հանքային ջրերը: Հեղինակը կանգ է առնում հատկապես մետաղային հանքավայրերի վրա և տալիս նրանցից գլխավորների նկարագրությունը, որոնք ունեն կամ կարող են ունենալ գործնական ու տնտեսական նշանակություն: Զգալի տեղ է հատկացված Ալավերդու, Ղափանի և Հայոց ձորի պղնձի, հրաքարի ու բազմամետաղ հանքավայրերի երկրաբանական պայմանների, հանքայնացման պրոցեսների, հանքամարմինների ու հանքաքարերի նկարագրման և պաշարների բնութագրման հարցերին: Հեղինակը խիստ համառոտակի խոսում է նաև քրոմիտի, մարգանեցի, մոլիբդենի, երկաթի, պեմզայի և բազմաթիվ շինանյութերի մասին: Գրքի վերջում բերվում է օգտակար հանածոների քարտեզը, որն ունի 12 պայմանական նշաններ (քարածուխ, տուֆ, օբսիդիան, դիատոմիտ, պեմզա, քրոմիտ, մարգանեց, երկաթ, հրաքար, ծծումբ, մոլիբդեն, կապար, պղինձ, ցինկ, հանքեր և գործարաններ, հանքային ջրեր): Այն իրավամբ Հայկական ՍՍՀ օգտակար հանածոների (նաև հանքային ջրերի) անդրանիկ քարտեզն է:

«Հայկական ՍՍՀ հանքային աղբյուրները» գլուխը նվիրված է Արզնու, Օղանլարի (Կենսալի), Դիլիջանի և էլի մի քանի այլ հանքային ջրերի բնութագրմանը և գնահատմանը:

Այստեղ խոսվում է նաև Զերմուկի և Արարատի հիանալի հատկություններ ունեցող հանքային ջրերի օգտագործման, ինչպես և բազմաթիվ այլ հանքային աղբյուրների հետազոտման հարցերի մասին: Աշխատության այդ գլուխը հրատարակվում է նույն թվականին:

Հայաստանի հանքային ջրերի հարցով Կարապետյանը սկսել է զբաղվել 1922 թ.³⁸: 1925 թ. ապրիլին նա հանրապետության ժողտնտգերխորհում հանդես եկավ «Հայաստանի հանքային աղբյուրները» զեկուցումով, որը խթան հանդիսացավ այդ ուղղությամբ լուրջ աշխատանքներ կազմակերպելուն: Ընտրվում է հատուկ հանձնաժողով Հ. Կարապետյանի, բժիշկ Լ. Հովհաննիսյանի, քիմիկոս Գ. Մեղնիկյանի, ինժեներ Ա. Տեր-Մելյանի և Մ. Ավագյանի անդամակցությամբ, որոնց հանձնարարվում է ուսումնասիրել զործնական նշանակություն ունեցող մի քանի կարևոր հանքային աղբյուրներ: Հանձնաժողովի ներկայացրած նյութերի ջրա-երկրաբանական մասը զբոս է Հովհ. Կարապետյանը:

1929 թ. Հովհ. Կարապետյանը ընտրվում է Հայաստանի առողջապահության ժողովրդական կոմիսարիատի գիտաբժշկական խորհրդի անդամ, խորհուրդ, որը նրա ակտիվ մասնակցությամբ զգալի աշխատանք է ծավալում առողջարանների շինարարության զարգացման բնագավառում: Հետագա տարիներին նա հանրապետության անվանի մարդկանցից մի քանիսի՝ ջրաերկրաբան Ա. Գեմյոսիսի, բժիշկներ Ա. Մաղաթյանի և Լ. Հովհաննիսյանի հետ մեծ գործ է կատարում հանքային աղբյուրների հետազոտման, Արզնի առողջարանի բարեկարգման և ընդհանրապես առողջարանների շինության բնագավառում:

Այդ հարցերին է նվիրված ականավոր երկրաբանի աշխատություններից մեկը³⁹, որը ամփոփում է Հայաստանի

³⁸ См. Гидро-геологическое описание Озандарских минеральных источников. «Экономическая жизнь Кавказа», 1922, № 2—3.

³⁹ Главные минеральные источники Армянской ССР в связи с развитием курортного строительства. Материалы по геологии и гидрологии Армянской ССР, вып. 3, 1938.

գլխավոր հանքային աղբյուրների (Արզնի, Դիլիջան, Զերմուկ) կատարած ուսումնասիրությունների արդյունքները: Դրանք գործնական նշանակություն ունեցող առաջարկություններ ու եզրակացություններ են, որոնք արվում են ինչպես առանձին հանքային աղբյուրների, այնպես էլ կուրորտաշինության հետագա զարգացման ուղղությամբ: Հիշատակման արժանի են հանքային ջրերի գիտական ուսումնասիրությունների կազմակերպման, ջրհավաքի և պաշարների ավելացման, կլիմայական, երկրաբանական, և ջրա-երկրաբանական պայմանների ուսումնասիրման, լաբորատորիաների ստեղծման, ջրերի պարբերաբար անալիզների կատարման և ապակու գործարանի կառուցման հարցերը:

Հանքային ջրերի հարցը միշտ էլ մոտիկ է եղել Հովհ. Կարապետյանի սրտին: Նա իր գործունեության ղեկ վաղ շրջանում հետաքրքրվել է մի շարք հանքային աղբյուրների հարցերով և բարձրացրել այդ ջրերի դերն ու նշանակությունը երկրի տնտեսության և մարդու կյանքի համար: Այդ են հաստատում նրա հրապարակած առանձին հոդվածները, որոնք նվիրված են Բորժոմի⁴⁰, Խվեդուրեթի⁴¹, Ասպինձայի⁴², Ֆիխիս-Ջվարի⁴³ և ուրիշ հանքային աղբյուրներին: Բացի հանքային ջրերից, նա զբաղվել է նաև գետնաջրերի և քաղցրահամ ջրերի ուսումնասիրության և քաղաքների ու ավանների ջրամատակարարման հարցերով: Դեռ 1915 թ. հետազոտում է Մոխվեուլի ամառանոցի այսպես կոչվող՝ «Յիվի-ծղալի» աղբյուրները Քութայիսի քաղաքը խմելու ջրով ապահովելու նպատակով: Այդ ուսումնասիրությունների արդյունքներն ամփոփված են նրա տարիներ հետո հրատարակած «Ջրա-երկրաբանական ակնարկներ» հոդվածում⁴⁴, որը տալիս է վերը հիշատակած աղբյուրների մանրամասն նկարա-

⁴⁰ «Кавказ», 1901, № 263.

⁴¹ «Вестник горного дела и орошения на Кавказе», 1901, № 20.

⁴² Նույնը, 1901, № 22:

⁴³ «Тифлисский листок», 1909, № 200.

⁴⁴ «Экономическая жизнь Кавказа», 1922, № 2—3.

գրութիւնը և ինչպէս նրանց ջրա-երկրաբանական, այնպէս էլ Մոխովեուլի-Քութալիսի ջրատարի երկրաբանական պայմանները:

1923 թ. Հովհ. Կարապետյանը ուսումնասիրում է Արագած լեռան և Արարատյան դաշտավայրի երկրաբանական կառուցվածքը՝ կապված ջրաբերութեան և ջրամատակարարման հարցերի հետ: Հիմնավորում է Արագածի ջրերի հսկայական պաշարների կարևոր նշանակութիւնը ժողովրդական տնտեսութեան համար, մշակում վերերկրյա ու ստորերկրյա ջրերի հետագա օգտագործման մի քանի գործնական միջոցառումներ: Դրանցից հատկապէս արժանի են հիշատակման արտեզյան ջրհորների փորման (Արարատյան դաշտավայրի բնակչութիւնը խմելու ջրով ապահովելու և հողերը ոռոգելու համար) և ճահճների չորացման ու նոր հողատարածութիւնների յուրացման հարցերը: Ուշագրավ է, որ այդ աշխատանքներին մեծ հետաքրքրութիւն և անմիջական մասնակցութիւն է հանդես բերում սովետական պետութեան և կոմունիստական կուսակցութեան ականավոր գործիչ Լուկաշինը, որը նրա հետ օրերով շրջագայում էր Արագածի լանջերին և Թալինի ու Սարդարաբադի (Հոկտեմբերյան) դռերում:

1925 թ. Հովհ. Կարապետյանը ուսումնասիրում է էջմիածնի, Ղամարլուի (Արտաշատ) և Վեդու (Արարատ) ջրբաժանների ջրա-երկրաբանական պայմանները և շարունակում ուսումնասիրել արտեզյան ջրհորների փորման և ճահճակալած հողատարածութիւնների չորացման, նոր հողակտորների յուրացման հարցերը: Շատ անգամ և տարբեր առիթներով պրազդել է նաև Կըրիս-բուլաղի (Կաթնաղբյուր) և Արզնու քաղցրահամ նշանավոր աղբյուրների հարցերով: Նա բազմիցս հրավիրվել է Երևանի նոր ջրատարի և ջրմուղու շինարարութեան, աղբյուրների ջրհավաքի և ջրերի պաշարների ավելացման խիստ կենսական հարցերի լուծման նպատակով:

1941 թ. հողվածներից մեկում⁴⁵ նա Կըրիս-բուլաղի աղբյուր-

⁴⁵ Возможности увеличения дебита Крхбулахских источников Котайкского района Армянской ССР. «Научные труды Ереванского государственного университета», т. XVII, 1941.

ների ջրերի պաշարների ավելացման համար առաջարկում է կատարել մանրամասն հետազոտություններ, տեղագրական և ջրա-երկրաբանական հանույթ, աղբյուրների ակունքների մաքրում և ավելի նպատակահարմար ջրհավաք, զբաղվել է նաև Արթիկի (1929), Լենինականի (1930), Արարատի (1935), Երևանի ՍԿ գործարանի (1937) և հանրապետության մի շարք շրջկենտրոնների ու առանձին բնակավայրերի ջրամատակարարման հարցերով:

Նոր թափով ու ոգևորությամբ է շարունակում Կարապետյանը իր բեղմնավոր գործունեությունը նաև ինժեներական ու կիրառական երկրաբանության, շինարարության և հատկապես քաղաքաշինության ասպարեզներում: Ամենից առաջ նա ակտիվ մասնակցություն է ունենում քաղաքաշինության նախագծմանը, ինչպես նաև Հայաստանի քաղաքների և Թիֆլիսի բարեկարգման հարցերում: Այստեղ հատկապես արժանի է հիշատակել Կարապետյանի անմիջական աջակցությունը Երևանի գլխավոր նախագծի ստեղծման գործում ակադեմիկոս Ալեքսանդր Թամանյանին, երկրաբանական պալմանների հետազոտման, շինանյութերի ուսումնասիրության և ընտրության, անտիսեյսմիկ շինարարության հարցերի մշակման ընթացքում: Երևանի համարյա բոլոր խոշոր կառուցումների երկրաբանական պալմանների հետազոտությունները հանձնարարվում են նրան, գրում է Կառավարական տան (1933, 1935), ՍԿ գործարանի (1933), Ալրաղացի (1935), Գրքի պալատի (1936), Հաղթանակի կամուրջի (1941) և Լենինյան շրջանի բոլոր խոշոր գործարանների ու կառուցումների երկրաբանական պալմանների եզրակացությունները:

Հովհ. Կարապետյանը մասնակցում է նաև Հայաստանի ծավալուն շինարարության և շինանյութերի ուսումնասիրության գործին, հրապարակում մի շարք հոդվածներ, որոնք նվիրված են Երևանի շինարարության երկրաբանական պալ-

մաններին ու գրունտի հատկություններին, Հայաստանի այն-
քան բազմազան ու հարուստ շինանյութերի (տուֆ, բազալտ,
գրանիտ, մարմար, պեմզա և այլն) գործնական նշանակու-
թյանը և հեռանկարներին:

1930 թ. Հովհ. Կարապետյանը նշանակվում է Հայաստա-
նի Ժողովուրդի և Անդրկովկասյան պետական երկրաբանա-
կան-հետախուզական վարչության (Զակ ԳԳՐՈՒ) մշտական
խորհրդատու, իսկ ավելի ուշ՝ 1932—1934 թթ. նաև «Քիմ-
կոմբինատ», «Դաշքեսաստրոյ» և «Չայգրուդիա» խոշոր
կազմակերպությունների ու Անդրկովկասյան երկաթուղային
վարչության խորհրդատու: Այդ պաշտոններում նա զբաղե-
ցրում է իրեն ոչ միայն որպես խոշոր մասնագետի, այլև մեծ
կազմակերպչի, որը հսկայական գործ է կատարում անդր-
կովկասյան մասշտաբով հանքավայրերի հետախուզման ու
շահագործման, ջրա-երկրաբանական հետազոտությունների
և ամենատարբեր շինարարական աշխատանքների կազմա-
կերպման ու ղեկավարման հարցերում:

Խոշոր կառուցումների բովում կոփված և արդեն մեծ
անուն վաստակած ինժեներ-երկրաբան Կարապետյանը
1931 թ. հրավիրվում է Մոսկվա և նշանակվում Մոսկվա—
Վոլգա ջրանցքի շինարարության գլխավոր խորհրդատու և
ներա նախագծի հեղինակի տեղակալ:

Բնությունը վերափոխող այդ հսկա նախագիծը, որը հե-
ղինակը անվանակոչել էր «Արէան», իրենից ներկայացնում
էր ինքնատիպ, մի խոշորագույն կառույց, որը Վոլգայի ջրհա-
վաքի միջոցով լուծելու էր մի շարք կենսական հարցեր: Այս
բարդ և մեծ մասշտաբի պլանի առանձին հարցերի լուծման
և իրականացման գործում Հովհ. Կարապետյանը ևս կատա-
րում է անգնահատելի աշխատանք, ղեկավարելով նախագծի
ինժեներական երկրաբանության, ջրամատակարարման և
հիդրոտեխնիկական կառուցումների ամենապատասխանատու
բնագավառները:

КОМИССИЯ РАИОНИРОВАНИЯ
ПРИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПЛАНОВОЙ КОМИССИИ С. С. Р. АРМЕНИИ

МАТЕРИАЛЫ ПО РАЙОНИРОВАНИЮ
Вып. I.

Инженер-Геолог О. КАРАПЕТАН

ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ОЧЕРК
С. С. Р. АРМЕНИИ

(С прилож. карты полезных ископаемых и минеральных вод.)

ЭРИВАНЬ 1928 г.

Հովհ. Կարապետյանի «Հայկական եւ չորհրդարանական
ականարկ» գրքի շապիկը

Սկզբնական շրջանում նա մանրամասն ծանոթանում է Մոսկվա—Վոլգա ջրանցքի և Մոսկվայի ջրամատակարարման նախագծերի ու պլանների հետ, իսկ այնուհետև կատարում մի շարք դաշտային հետախուզական աշխատանքներ Իստրա դետի ավազանում և Ստարիցա քաղաքի ու Ջելենկովո, Չուկովինո, Չերենկովո ավանների տեղամասերում, տալիս է մի քանի ամբարտակների ջրա-երկրաբանական պայմանների բնութագիրը, կազմում է Վոլգայի ջրահավաքի նախահաշիվը:

Հովհ. Կարապետյանը (աջից) Մոսկվա—Վոլգա ջրանցքի նախագծի մի խումբ աշխատողների հետ. Մոսկվա, 1932 թ.

1931 թ. նոյեմբերին Մոսկվայի պլանային ակադեմիայում Հովհ. Կարապետյանը կարդում է «Էներգետիկայի հետ կապված հիդրոտեխնիկական կառուցումների երկրաբանական պայմանների ուսումնասիրությունը» թեմային նվիրված դասախոսությունները, որոնք անցնում են մեծ հաջողությամբ: Լենինգրադում կայացած Համամիութենական առաջին ջրա-երկրաբանական համագումարում նա հանդես է գա-

լիս «Սեանա լճի ֆիլտրացիայի պրոբլեմը» զեկուցումով, որը զգալի հետաքրքրություն և մտքերի աշխույժ փոխանակություն է առաջացնում: Նրա գրչին են պատկանում «Երաշտի պրոբլեմը՝ կապված Վոլգայի ջրահավաքի նախագծի հետ» և «Վոլգա, Դոն և ուրիշ գետերի ջրահավաքը ըստ ինժեներ Ավգենի «Արէան» նախագծի և նրա նշանակությունը Անդրկովկասի համար» հոդվածները, որոնց մեջ, գիտա-հանրամատչելի ձևով շարադրելով այդ պրոբլեմի դերն ու նշանակությունը, խոսում է այն մեծ վերափոխումների մասին, որոնք բացառիկ դեր կխաղան Մերձվոլգայի, Հյուսիսային Կովկասի և այլ մարզերի ու շրջանների, ինչպես նաև Անդրկովկասի ժողովրդական տնտեսության մեջ:

Հայաստանի կառավարության հրավերով, 1934 թ. հոկտեմբերին Հովհաննես Կարապետյանը Թիֆլիսից փոխադրվում է Երևան կիրառական երկրաբանության և հանքաբանության գիտա-հետազոտական ինստիտուտ կազմակերպելու նպատակով: Այդ ինստիտուտի ստեղծելու գործը զգալի զժվարություն էր ներկայացնում: Ամենից առաջ հարկավոր էր ունենալ շենք, լաբորատոր բազա, սարքավորում, տեխնիկական գրադարան և համապատասխան կադրեր: Ահա այն հիմնական խնդիրները, որոնցով պետք է զբաղվեր Հովհ. Կարապետյանը և ինքնատիրեյան հասկանալի է, թե ինչպիսի զժվարություններ պետք է հաղթահարեր այդ հարցերի լուծման ճանապարհին: Սակայն Կարապետյանը այն հաղվադեպ եռանդի տեր մարդն էր, որը չէր վախենում զժվարությունից, ուներ կազմակերպական աշխատանքի մեծ ձիրք և մեծ ոգևորությամբ անցնում է գործի:

Նորաստեղծ ինստիտուտին տրվում է շենք, առանձնացվում են դրամական զգալի միջոցներ և համապատասխան հաստիքներ: Եվ Կարապետյանը, հատկապես Հայաստանի ժողովրդական նախագահ Ս. Տեր-Գաբրիելյանի անմիջական

օգնություն, մեծ գործ է կատարում ինստիտուտի զիտա-
տեխնիկական բաղադրի ստեղծման և հետագա ընդարձակման
ուղղությամբ:

Հայաստանի արտադրողական ուժերի զարգացման բնա-
գավառում գիտահետազոտական աշխատանքներն ուժեղաց-
նելու նպատակով, 1935 թ. փետրվարին Հայկական ՍՍՀ
Ժողովրդական տնտեսության նախարարի հրամանով⁴⁶ հիմնվում է Միության գիտու-
թյունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալ (ԱրմՖԱՆ), որի
կազմի մեջ մտցվում է նաև երկրաբանական ինստիտուտը:
Նույն որոշումով Հովհ. Կարապետյանը նշանակվում է ինս-
տիտուտի ղեկավար, հաստատվում ֆիլիալի նախագահու-
թյան անդամ և արշավախմբերի զիտա-հետազոտական հանձ-
նաժողովների նախագահ:

Հայկական ֆիլիալի ստեղծումը երկրաբանական ինստի-
տուտի համար հանդիսացավ տեսական ու գործնական աշ-
խատանքների կազմակերպման և ծավալման մի նոր շրջան:
Կարապետյանը պարբերական մամուլում հանդես է գալիս
մի քանի հոդվածներով⁴⁷, որոնցում պարզաբանում է նորա-
ստեղծ ինստիտուտի նպատակներն ու խնդիրները, Հայաս-
տանի երկրաբանական կառուցվածքի և ընդերքում տարած-
ված օգտակար հանածոների բազմակողմանի ուսումնասի-
րության գործում:

Ինստիտուտի հիմնադրման առաջին տարիներին նա
զգալի աշխատանք է կատարում ինստիտուտի զիտա-արտա-
դրական բաղադրի (քիմիական լաբորատորիա, տեխնիկական
գրադարան, շլիֆների պատրաստման արհեստանոց և այլն)
ստեղծման, մասնագիտական կադրերի հավաքագրման ու
պատրաստման և զիտա-հետազոտական մի քանի թեմատիկ
աշխատանքների կազմակերպման ուղղությամբ, երկրաբա-
նական ինստիտուտի անդրանիկ գիտնականների և Հայաս-

46 Տե՛ս, «Խորհրդային Հայաստան», 1935, № 31:

47 Տե՛ս նույն տեղում, № 137: «Коммунист», 1935, № 148.

տանի երկրաբանական ծառայության գործիչների հետ մշակում ու պլանավորում է հանրապետության երկրաբանական հանույթի և երկրաբանական քարտեզի կազմման հետ կապված հարցերը, կազմակերպում մի շարք հանքավայրերի և առանձին ոչմետաղային ու մետաղային օգտակար հանածոների որոնման ու հետախուզման աշխատանքները, տալիս դրանց գնահատման և շահավետ օգտագործման հիմունքները, նախապատրաստում ու հրատարակում է մի շարք հողվածքներ նվիրված ջրա-երկրաբանությանը և կիրառական երկրաբանությանը և այնուհետև ստեղծում է երկրաբանական թանգարան:

Հայաստանի Կենտրոնական նրան շնորհում է գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում, իսկ 1936 թ. հունիսին՝ Միության գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը նրան Անդրկովկասի երկրաբանական կառուցվածքի ուսումնասիրության բնագավառում կատարած աշխատանքների ծառայությունների համար, առանց դիսերտացիա պաշտպանելու շնորհում է երկրաբանական-հանքաբանական գիտությունների դոկտորի աստիճան:

1936 թ. լույս է տեսնում Հովհ. Կարապետյանի աշխատությունը նվիրված Փամբակի հովտի դենուդացիոն պրոցեսներին⁴⁸: Պետք է հիշատակել, որ այն ինստիտուտի հրատարակած անդրանիկ զրքույկն էր: Հեղինակը քննարկում է Հայաստանի երկրաբանության և ջրա-երկրաբանության հետ կապված ժողովրդա-տնտեսական նշանակություն ունեցող մի կարևոր հարց և անում գործնական նշանակություն ունեցող առաջարկություններ: Աշխատության մեջ քննարկվում են Փամբակի հովտի տեղանքի, կլիմայի, ջրագրության, երկրաբանության և երկրաբանական պայմանների հարցերը, որոնք առնչվում են անտառների և բուսածածկոցի պահպանման խնդիրներին: Գրքին կցված է Փամբակի հովտի քարտեզը:

⁴⁸ Денудационные процессы в Памбакской долине в ССР Армении. (С приложением карты). Материалы для геологии и гидрогеологии ССР Армении, вып. I, М., 1936.

Մինչև 1939 թ. նա գլխավորում է երկրաբանական ինստիտուտը և միայն հիվանդության պատճառով հեռացավ այդ պաշտոնից, մնալով ինստիտուտի գիտական խորհրդի անդամ և խորհրդատու, շարունակեց օգնել ինստիտուտին նրա առջև դրված գիտա-հետազոտական խնդիրների լուծման և որակյալ էաբանների պատրաստման գործում:

1943 թ. նոյեմբերին ստեղծվում է Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիան, որի կազմի մեջ մտնող մի քանի ինստիտուտների շարքում իր պատվավոր տեղն է գրավում նաև Հովհ. Կարապետյանի կողմից հիմնադրված ու այնքան սիրված երկրաբանական ինստիտուտը: Դրանով սկսվում է Հայաստանի երկրաբանության գիտական ուսումնասիրության մի նոր, ավելի արդասավոր շրջանը:

Ուրախալի է նշել, որ իր գոյության չորս տասնամյակի բնթացքում, ինստիտուտը մի փոքր գիտական օջախից աճել ու վերածվել է գիտա-հետազոտական մի խոշոր կենտրոնի, որն ունի բազմաթիվ լաբորատորիաներ ու կաբինետներ, հենց նրա՝ Հովհ. Կարապետյանի պայծառ անունը հավերժացնող հիանալի թանգարան, հարուստ տեխնիկական գրադարան և ականավոր գիտնական-երկրաբանների ղեկավարությանմբ աշխատող շնորհալի կոլեկտիվ, որն աշխատում է այնպիսի գիտական ու գործնական նշանակություն ունեցող պրոբլեմների մշակման վրա, որոնց արդյունքները լայն ճանաչում են ստացել ինչպես մեր երկրում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս:

Երկրաբանության աննախընթաց զարգացումը Հայաստանում, արդեն 1930-ական թթ. անհետաձգելի պահանջ է առաջադրում ազգային մասնագիտական կադրերի պատրաստման գործը տեղում կազմակերպելու ուղղությամբ: Եվ ահա, 1934 թ. սեպտեմբերին, անվանի երկրաբան պրոֆ. Տիգրան Զրբաշյանի, Հովհ. Կարապետյանի և Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր Տիգրան Մուշեղյանի նախաձեռնությամբ համալսարանում ստեղծվում է երկրաբանական բաժին: Դրանով իրականանում է Կարապետյանի վաղեմի

ցանկություններից ևս մեկը՝ ազգային բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում ունենալ երկրաբանական կադրերի պատրաստման օջախ:

Երևանի պետական համալսարանի նորաստեղծ աշխարհագրական-երկրաբանական ֆակուլտետում Հովհ. Կարապետյանը ղգալի աշխատանք է տանում այն բարձրորակ դասախոսական կադրերով ապահովելու, ուսանողների ուսումնաարտադրական հարցերը կազմակերպելու և ղեկավարելու համար: Նա 1935 թ. մինչև 1939 թ. վարում է ֆակուլտետի Ընդհանուր երկրաբանության ամբիոնի վարիչի պաշտոնը, կազմում և վերամշակում է մի շարք մասնագիտական առարկաների ուսումնական ու արտադրական ծրագրերը, կազմակերպում է Հայաստանի և Կովկասի երկրաբանությունը ու ֆիզիկական աշխարհագրությունը նվիրված դասախոսություններ:

1938—1941 թթ. Հովհ. Կարապետյանը նշանակվում է համալսարանի երկրաբանական ֆակուլտետի պետական քննական հանձնաժողովի նախագահ: Այս պաշտոնում նույնպես նա մեծ հմտությամբ ղեկավարում է ֆակուլտետի առաջին տարիների շրջանավարտների ավարտական քննությունները:

Այդ տարիներին նա մեծ ուշադրություն է դարձնում ֆակուլտետը շնորհալի երիտասարդ մասնագիտական կադրերով ապահովելու, ինչպես նաև նրանց հետագա մասնագիտացման հարցերի վրա: Նրա անմիջական օգնությամբ երկրաբանական ֆակուլտետի ղեկան Հովհաննես Մտեփանյանը, առաջինը հանրապետության մեջ, պաշտպանում է թեկնածուական դիսերտացիա:

Կարապետյանը շնորհակալ աշխատանք է կատարում համալսարանում նաև մայրենի լեզվով մասնագիտական գրականության և երկրաբանական տերմիններ ստեղծելու ուղղությամբ: Կազմակերպում է մի քանի ձեռնարկների թարգմանության ու հրատարակության գործը, խմբագրում պրոֆ. Ա. Կրուբերի «Ընդհանուր երկրագիտություն» ձեռնարկը

(1940) և ակադեմիկոս Ս. Բորիսյակի «Պատմական երկրաբանության դասընթացը» (1941):

1937 թ. Երևանում և նրա շրջակա մի քանի գյուղերում հաճախակի կրկնվող երկրաշարժի օրերին Հովհ. Կարապետյանը աշխարհագրական բնկերության հետ բնակչության մեջ կազմակերպում է բացատրական աշխատանք: Նա հանդես է գալիս բազմաթիվ զեկուցումներով: Հովհ. Կարապետյանը աշխարհագրական բնկերության հիմնագիրներին և նրա ակտիվ անդամներին մեկն է եղել: Երկրաշարժերի ուսումնասիրության նյութերի մշակումը հետագայում հնարավորություն տվեցին ականավոր երկրաբանին ընդհանրացնելու այդ ուղղությամբ կատարած իր ուսումնասիրությունների արդյունքները:

1937 թ. հունիսին Մոսկվայում հրավիրվում է Միջազգային 17-րդ երկրաբանական կոնգրեսը, որին մասնակցելու համար Մոսկվա է մեկնում Հայաստանի երկրաբանական ծառայության ավագագույն ներկայացուցիչ, առաջին պատվիրակ Հովհ. Կարապետյանը: Կոնգրեսի աշխատանքներին մասնակցում էին աշխարհի ականավոր երկրաբան-գիտնականներ, որոնցից շատ-շատերը հանդես եկան խիստ արժեքավոր զեկուցումներով: Կոնգրեսը ցույց տվեց սովետական երկրաբանական դիտության և երկրաբանական ծառայության աննախընթաց վերելքը և ձեռք բերած լուրջ հաջողությունները:

Կոնգրեսում Հովհ. Կարապետյանը հանդես է գալիս «1937 թ. հունվարի 7-ի Երևան քաղաքի և նրա շրջակայքի երկրաշարժի բնույթի և պատճառների մասին» թեմային նվիրված զեկուցումով⁴⁹, որը լսվում է մեծ հետաքրքրությամբ:

Մոտ երեք տասնամյակի ընթացքում Կարապետյանի հավաքած շատ արժեքավոր ու խիստ բազմազան երկրաբա-

⁴⁹ Զեկուցման թեզիսները տպագրված են Կոնգրեսի աշխատություններում: *Сб. Труды 17 сессии Международного геологического конгресса*, т. 5, М., 1937.

նական հարուստ հավաքածուների բազայի վրա, նրա անմիջական մասնակցությամբ ու ղեկավարությամբ 1937 թ. Երևանում հիմնադրվում է գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի թանգարանը:

Վերջապես իրականանում է ականավոր երկրաբանի երկար տարիների իղձը՝ մի հարկի տակ կենտրոնացնել ու ցուցադրել իր հավաքած «քարերը», այն քարերը, որոնք նա հավաքել էր մեծ դժվարությունների ու զրկանքների գնով, այն քարերը, որոնց նա նվիրաբերել էր իր ողջ կյանքը, որոնց նա տվել էր իր ամբողջ ուժը: Եվ կարծես իր նոր երիտասարդությունն ու երջանիկ կյանքի գարունն ապրող «ծերունին» երգեց «քարերի զարթոնքը» և «կյանքի կոչեց» նրանց, որովհետև «Սովետական իշխանության օրով միայն սկսեցին «խոսել» մեր քարերը: Կուսակցության և կառավարության հռանդուն ջանքերով, աշխատավորների հզոր կամքով, զարերով և բերրի ընդերքում թաղված քարատեսակները դուրս քաշվեցին ընդերքից և ի սպաս դրվեցին սոցիալիստական ընդարձակ շինարարությանը»⁵⁰:

Հովհաննես Կարապետյանը նոր թափով լծվում է աշխատանքի: Նա օր ու գիշեր, համարյա առանց հանգստի ղեկավարում է թանգարանի ստեղծման հետ կապված բոլոր հարցերը:

Եվ ամիսներ անց, հունիսի վերջերին, Աբովյանի և Կոունյանցի (այժմ Պուշկինի) փողոցների անկյունում, երկրաբանական ինստիտուտի նախկին շենքի վերնահարկում, թանգարանը արդեն պատրաստ էր⁵¹:

Երկրաբանական թանգարանի առաջին այցելուները հենց 17-րդ կոնգրեսի թվով հիսուն պատգամավորներն էին, որոնք մասնակցում էին Կովկասյան էքսկուրսիաներին: Պատգամա-

⁵⁰ Հովհ. Կարապետյան, Հայաստանի քարերը, «Խորհրդային Հայաստան», 1935, № 285:

⁵¹ Թանգարանի հանդիսավոր բացումը տեղի է ունեցել 1937 թ. նոյեմբերի 30-ին, Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման 17-րդ արեղարձի առթիվ:

վորների արշավախումբը Կովկասում զլխավորում էին կենտրոնական գիտա-հետազոտական երկրաբանական-հետախուզական ինստիտուտի (ՅՆԻԳՐԻ) ավագ երկրաբաններ Ա. Պ. Գերասիմովը և Կ. Ն. Պաֆֆենհոլցը, բացատրությունները տվել է Հովհ. Կարապետյանը: Թանգարանի առաջին այցելուների մեջ էին համաշխարհային անուն վաստակած ականավոր երկրաբան-գիտնականներ Սմիթը (Վաշինգտոնի երկրաբանական ծառայության զլխավոր երկրաբան), Բեյլին (Անգլիայի կայսերական երկրաբանական ծառայության գիրեկտոր), Բերտրանը, Շանյուն և Լյուտոնը (Սորբոնի համալսարանի պրոֆեսորներ), Պոդպերան (Չեխոսլովակիայի համալսարանի ռեկտոր), Ֆուրմարիենը (Բելգիական երկրաբանական ընկերության նախագահ) և ուրիշներ, որոնք ցուցադրված հարուստ նյութերի գիտումից հետո խոստովանում էին, որ Թանգարանը իրենց վրա թողնում է բացառիկ տպավորություն, որ այն տալիս է լրիվ պատկերացում՝ երկրաբանական տեսակետից զգալի հետաքրքրություն ներկայացնող Հայաստանի օգտակար հանածոների և նրա երկրաբանական կառուցվածքի մասին⁵²:

Իր գոյության 40 տարիների ընթացքում երկրաբանական Թանգարանը աճել և դարձել է մի ինքնատիպ «քարերի դանձարան», որը գիտա-հանրամատչելի ձևով ցուցադրում է այն խոշոր հաջողությունները, որոնք ձեռք են բերել մեր երկրաբանները հանրապետության երկրաբանական կառուցվածքի և օգտակար հանածոների ուսումնասիրման և հետախուզման պատվավոր գործում: Թանգարանը այսօր ևս լրացվում է երկրաբանական ինստիտուտի և հանրապետության երկրաբանական ծառայության աշխատողների նոր, արժեքավոր հավաքածուներով և ներկայումս այն իրավամբ դասվում է Միության լավագույն երկրաբանական Թանգարանների շարքը:

Անցած տարիների ընթացքում երկրաբանական Թանգարանը կատարել է զգալի աշխատանք իր առաջ դրված խնդիրների կենսագործման ուղղությամբ: Թանգարանի ֆոնդը

⁵² Տե՛ս «Коммунист», 1937, № 158.

Պրոֆ. Հովհ. Կարապետյանի անվան Երկրաբանական թանգարանի սրահը

լրացվել է նոր նյութերով, ընդարձակվել են գոյություն ունեցող բաժինները և ստեղծվել նորերը:

Հայաստանի Ժողկոմխորհը բավարարեց Հայաստանի դիտությունների ակադեմիայի նախագահության դիմումը և Հովհ. Կարապետյանի մահից հետո, նրա հիշատակը հավերժացնելու նպատակով, 1944 թ. օգոստոսի 26-ի որոշմամբ նրա անունը շնորհեց ականավոր երկրաբանի կողմից հիմնադրած թանգարանին⁵³:

Կյանքի վերջին տարիներին, վաստակաշատ երկրաբանը, շնայած առողջական ծանր վիճակին, շարունակում է մասնակցել երկրի հասարակական, տնտեսական ու քաղաքական գործերին: Նա իր հարուստ փորձն ու գիտելիքները շարունակում էր հաղորդել հանրապետության երկրաբանական ծառայության և շինարարական կազմակերպությունների աշխատողներին, տալիս է արժեքավոր խորհուրդներ երկրաբանության առաջ ծառացած խնդիրների լուծման և կազրերի պատրաստման հարցերում: Անվանի երկրաբանը հատկապես մեծ օգնություն և բացառիկ հոգատարություն է ցուցաբերում դիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի և Երևանի պետական համալսարանի մի խումբ շնորհալի երկրաբանների նկատմամբ, որոնցից շատերը ներկայումս ճանաչված մասնագետներ են:

1941 թվական: Սկսվում է Հայրենական պատերազմը: Ականավոր երկրաբանը մեծ հայրենասերին վայել կրքոտությամբ իր բողոքի և դալրույթի ձայնը միացնում է միլիոնների ձայնին: Նա ականավոր գիտնականներ Հ. Աճառյանի և Ա. Տերտերյանի հետ հանդես է գալիս «Հաղթանակը մերը կլինի» հոգվածով⁵⁴, որի մեջ հնչում են նրանց բոցաշունչ հայրենասիրական խոսքերը.

⁵³ Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», 1944, № 174:

⁵⁴ Տե՛ս «Коммунист», 1941, № 151.

«Գերմանիան հարձակվել է Սովետական Միության վրա: Այդ ո՞ր Գերմանիան է կատարել այդ հանդուգն արարքը: Գյոթեի, Շիլլերի, Հայնեի և մյուս հռչակավոր բանաստեղծների Գերմանիա՞ն: Մոցարտի, Բախի, Բեթհովենի և մյուս մեծ կոմպոզիտորների Գերմանիա՞ն: Ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ: Սովետական Միության դեմ հանդես է եկել ֆաշիստական Գերմանիան, ժողովուրդների արյան ծարավի, ժողովուրդների և ցեղերի ստրկացնող Գերմանիան:

Գիտակցելով հանգամանքի ամբողջ լրջությունը և վեհությունը, մենք, շնայած մեր ալևոր հասակին, պատրաստ ենք մեր կառավարության հենց առաջին կոշիկն նետվել ռազմա-դաշտ, նվիրել մեր ամբողջ ուժերն ու գիտելիքները մեր անժայռածիր, չքնաղ ու սիրելի Հայրենիքին»:

Կյանքի վերջին տարիներին բազմավաստակ երկրաբանը պրոֆ. Կոմարի օգտագործման հարցերին նվիրված մի շարք հոդվածներ և ամփոփում է նախկինում կատարած հետազոտությունների արդյունքները, որոնցից մի քանիսը տպագրվում են գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի «Տեղեկագրում»⁵⁵ և Երևանի պետական համալսարանի «Գիտական աշխատություններում»⁵⁶:

Ականավոր երկրաբանը իր կյանքի վերջին օրերն ապրեց այն ժամանակ, երբ մեր փառապանծ զորքերը Հայրենական պատերազմի բոլոր ճակատներում անցան հարձակման, երբ Գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի բազայի վրա հարազատ կառավարության և կուսակցության հոգատարության շնորհիվ հիմնադրվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան: Ահա երկու խոշոր իրադարձություններ, որոնք ցնծությամբ և ուրախությամբ լցրեցին բազմավաստակ գիտնականի սիրտը:

Հովհաննես Կարապետյանը վախճանվեց Երևանում, 1943 թ. դեկտեմբերի 4-ին, երկարատև ու ծանր հիվանդու-

⁵⁵ Տե՛ս «Известия» Арм. ФАН, 1 (6) և 1942, 6 (20).

⁵⁶ Տե՛ս «Научные труды» Ер. гос. ун-та, 1941, т. 17.

թյունից հետո: «Հանձին Հ. Կարապետյանի, — ասված է մահախոսականում⁵⁷, — մենք կորցրինք մի խոշորագույն մասնագետ կիրառական երկրաբանության բնագավառում, որը շատ ուժ ու եռանդ է ներդրել մեր երկրի արդյունաբերության վերականգնման և շինարարության գործի մեջ»:

Հովհաննես Կարապետյանի գրական ժառանգությունը բավականին մեծ է և բազմազան: Նա թողել է մոտ երկու հարյուր տպագիր աշխատություն ու հողված և այդքան էլ ձեռագիր հաշվետվություն, եզրակացություն ու ղեկուցագիր: Նրա աշխատությունների ցանկը նայելիս, մարդ զարմանում է, թե որքան շատ բնագավառներ է ընդգրկել նա: Բազմավաստակ երկրաբանը ստեղծագործել է ոչ միայն երկրաբանության, հանքաբանության, ջրա-երկրաբանության, կիրառական երկրաբանության և լեռնա-հանքային արդյունաբերության բնագավառներում, այլև, շինարարության, պատմության, գրականության և արվեստի բնագավառներում:

Հովհ. Կարապետյանը անջնջելի հետք թողեց Հայաստանի և Սնդրկովկասի երկրաբանության պատմության մեջ: Սերտորեն կապված լինելով իր հարազատ ժողովրդի հետ, նա անշեշ սիրով սիրեց և մինչև իր կյանքի վերջը հավատարիմ ծառայեց նրան: Ժողովուրդն էլ իր հերթին սիրեց ու մեծ ծարեց նրան՝ Հայաստանի երկրաբանության առաջին սերմնաջանին ու լեռնա-հանքային գործի մեծ նահապետին:

57 Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», 1943, № 248:

**ՀՈՎՀ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐԸ**

- Հովհաննես Տիգրանի Կարապետյանը ծնվել է 1875 թ. հունիսի 2-ին, Ախալքալաք քաղաքում, արհեստավորի ընտանիքում:
- 1885—1890 թթ. Ախալքալաքի ծխական դպրոցի և Փաղաքային ուսական ուսումնարանի աշակերտ:
- 1890—1894 թթ. էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի սան:
- 1894—1895 թթ. Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցի սան:
- 1895—1896 թթ. Ախալքալաքի և Թիֆլիսի ծխական դպրոցների ուսուցիչ:
- 1897—1906 թթ. կատարել է երկրաբանական հետազոտական աշխատանքներ, ծավալել լուսավորչական և հրապարակախոսական գործունեություն:
- 1898—1906 թթ. «Կովկասյան հայկական բարեգործական ընկերության» և «Հայկական դրամատիկական ընկերության» գործավար:
- 1901 թ. Թիֆլիսում լույս է տեսել «Կովկասում լեռնային գործի զարգացման համառոտ ակնարկ» գրքուկը:
- 1901—1904 թթ. «Նովոյե օբոզրենիե» թերթի մամուլի տեսություն բաժնի վարիչ:
- 1903—1907 թթ. «Նովոյե օբոզրենիե», «Տիֆլիսսկի լիստոկ» և «Տիֆլիսսկայա զազետա» թերթերում լույս է տեսել «Հայկական դրամա» հոդվածաշարը:
- 1904 թ. Թիֆլիսում լույս է տեսել «Քրիստափոր Կարա-Մուրզա» մենագրությունը:
- 1906 թ. մեկնել է Արևմտյան Թուրքիա և Հյուսիսային Աֆրիկա ճանապարհորդության:
- 1907—1912 թթ. Մոսկի (Բելգիա) հանրաբանական բարձրագույն դպրոցի ուսանող:
- 1911—1913 թթ. կատարել է հետազոտական աշխատանքները բելգիական, ֆրանսիական, գերմանական և անգլիական ածխահանքերում:

- 1912 թ. «Ամենաբարձր գերազանցության դիպլոմով» ավարտել է Մոսկի գաղութային և ստացել ինժեներ-երկրաբանի կոչում:
- Լույս են տեսել գիտական աշխատություններ նվիրված բելգիական ածխահանքերի հետախուզման ու ածխաառաջացման հիմունքներին:
- Ընտրվել է բելգիական երկրաբանական ընկերության իսկական անդամ:
- 1913 թ. Բելգիայից վերադարձել է հայրենիք և հաստատվել Քիֆլիսում:
- 1913—1915 թթ. Կովկասի մի շարք ընկերությունների և ձեռնարկատերերի հանձնարարությամբ կատարել է երկրաբանական-հետախուզական աշխատանքներ:
- 1915 թ. հետախուզել է Թուրքեստանի Ջերելի շրջանի ածխի հանքավայրերը և հանձնել շահագործման:
- 1915—1916 թթ. գործուղվել է Իրան՝ Ուրմիա լճի ավազանի և Կասպից ծովի հարավային շրջանների մի քանի հանքավայրերի հետախուզման նպատակով:
- 1917 թ. տվել է Շամլուղի պղնձի հանքավայրի մանրամասն նկարագրություն և կազմել հանքավայրի երկրաբանական քարտեզը:
- Ընտրվել է Ալավերդու բանվորների պատգամավորների խորհրդի գործադիր կոմիտեի անդամ:
- 1917—1920 թթ. զլխավորել է Ալավերդու խմբի հանքավայրերի հետախուզական աշխատանքները:
- 1921 թ. նշանակվել է Քիֆլիսում Հայաստանի ներկայացուցչությանը կից գիտատնտեսական կոմիտեի լեռնա-գործարանային սեկցիայի վարիչ:
- Ընտրվել է Հայաստանի Ժողտնտգերխորհի նախագահության անդամ և Հայաստանի լեռնագործարանային ձեռնարկությունների ղեկավոր լիազոր:
- 1922 թ. նշանակվել է Հայաստանի գիտատեխնիկական խորհրդի անդամ, Վրաստանի Ժողտնտգերխորհի խորհրդատու և Ռուսաստանի երկրաբանական կոմիտեի աշխատակից:
- Տվել է Ջազխի երկրաբանական պայմանների եզրակացությունը:
- Հետախուզել է Նախիջևանի աղահանքերը, տվել է հանքավայրի ընդհանուր բնութագիրը և կազմել մի շարք պլաններ և նախագծեր աղահանքը շահագործման հանձնելու համար:
- 1923 թ. մասնակցել է Անդրկովկասյան տնտեսական խորհրդակցության աշխատանքներին, որտեղ հանդես է եկել «Անդրկովկասի հանքային հարստությունները» գեղուցումով:
- Գլխավորել է Չաթալի երկաթի հանքավայրի և Թուշի գործարանի վերականգնման աշխատանքները:
- 1923—1925 թթ. ուսումնասիրել է Վրաստանի ածխարդյունաբերության վիճակը և տվել հետագա զարգացման հեռանկարները:

- 1924 թ. նշանակվել է Ալավերդու և Զանգեզուրի լեռնահանքային ձեռնարկությունների և Ադրբեջանի Ժողտնտգերխորհի խորհրդատու։
— Անդրկենտրոնական առևտրի «Անդրկովկասյան դիտական ասոցիացիայի» հանձնարարությամբ հետազոտել է Հարավ-Օսեթիայի երկրաբանական կառուցվածքը և օգտակար հանածոները։
— Մասնակցել է Վրաստանի ֆերմարգանցի արտադրության կազմակերպման և ուսումնասիրման աշխատանքներին։
- 1925 թ. կազմել է Ադրբեջանի լեռնահանքային արդյունաբերության վերականգնման ու զարգացման հնգամյա պլանը։
- 1925—1926 թթ. հետազոտել է Թարթար գետի ավազանի երկրաբանական պայմանները։
- 1927 թ. հետազոտել է Դաղստանի մի քանի գետերի ավազանների երկրաբանական պայմանները։
— Հետազոտել է Թափարավան գետի ավազանի ջրա-երկրաբանական պայմանները։
- 1927—1928 թթ. հետազոտել է Զորագետի ջրա-երկրաբանական պայմանները։
- 1927—1930 թթ. տվել է Հայաստանի մի շարք հիդրոտեխնիկական կառուցումների (Երզնա, Քանաքեռգետ, Ալդր լիճ և ջրանցքներ) ջրա-երկրաբանական պայմանների եզրակացությունները։
- 1928 թ. Երևանում լույս է տեսել «Հայկական ՍՍՌ երկրաբանական տեղեկարկ» գիրքը։
— Մասնակցել է Տաշքենդում գումարված երկրաբանների համամիտով նշանակալի երրորդ համագումարի աշխատանքներին, որտեղ հանդես է եկել «Հայկական ՍՍՌ նորագույն հրաբխային նյութերը և նրանց զործնական նշանակությունը» և «Երկաթի տոկոսային պարունակությունը ածխաշերտերի պակասը և կախված կողերում, որպես նրանց առաջացման բնույթի որոշիչ» զեկուցումներով։
- 1929 թ. Թիֆլիսում լույս է տեսել «Ախալքալաքի գավառի երկրաբանական նկարագրությունը» գիրքը։
— Ընտրվել է Հայաստանի Առողջկոմատի գիտաբժշկական խորհրդի անդամ։
- 1930 թ. նշանակվել է Հայաստանի Ժողկոմխորհի և Անդրկովկասյան պետական երկրաբանական-հետախուզական վարչության մշտական խորհրդատու։
- 1931 թ. մասնակցել է Համամիտով նշանակալի առաջին ջրա-երկրաբանական համագումարի աշխատանքներին, որտեղ հանդես է եկել «Սևանա լճի ֆիլտրացիայի պրոբլեմը» զեկուցումով։
— Հանդես է եկել Մոսկվայի պլանային ակադեմիայում «Էներգետիկայի հետ կապված հիդրոտեխնիկական կառուցումների երկրաբանական պայմանների ուսումնասիրությունը» զեկուցումով։

- 1931—1932 թթ. աշխատել է Մոսկվա—Վոլգա ջրանցքի շինարարությունում որպես գլխավոր խորհրդատու և նախագծի հեղինակի տեղակալ:
- 1931—1934 թթ. տվել է Վրաստանի և Ադրբեջանի մի շարք հիդրոտեխնիկական կառուցումների ջրա-երկրաբանական պայմանների հզորակացությունները:
- 1932—1934 թթ. նշանակվել է «Քիմկոմբինատ», «Դաշքենաստրոյ», «Չայ-գրուզիա» կազմակերպությունների և Անդրկովկասյան երկաթուղիների վարչության խորհրդատու:
- 1934 թ. Թիֆլիսից փոխադրվել է Երևան և հիմնել Ժողկոմխորհին առընթեր — Կիրառական երկրաբանության և հանքաբանության գիտահետազոտական ինստիտուտ:
- Երևանում լույս է տեսել «Արագած լեռ» գիտահանրամատչելի գրքույկը:
- 1935 թ. նշանակվել է գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի ղեկավար:
- Ընտրվել է Արմֆանի նախագահության անդամ ու արշավախմբերի գիտահետազոտական հանձնաժողովների նախագահ:
- Հայկ. ՍՍՀ Կենտրոնական կոդից նրան շնորհվել է Հայկական ՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործչի և պրոֆեսորի կոչում:
- 1935—1939 թթ. հանդիսացել է Երևանի պետական համալսարանի բնական-նոր երկրաբանության ամբիոնի վարիչ:
- 1936 թ. Միության գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը շնորհել է երկրաբանական-հանքաբանական գիտությունների դոկտորի աստիճան:
- Մոսկվայում լույս է տեսել «Հայկական ՍՍՀ Փամբակի հովտի ղենուղացիոն պրոցեսները» գրքույկը:
- 1937 թ. հիմնադրել է գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի թանգարանը:
- Մասնակցել է Միջազգային 17-րդ երկրաբանական կոնգրեսի աշխատանքներին, որտեղ հանդես է եկել «1937 թ. հունվարի 7-ի Երևանի քաղաքի և նրա շրջակայքի երկրաշարժի բնույթի և պատճառների մասին» զեկուցումով:
- 1938 թ. Մոսկվայում լույս է տեսել «Հայկական ՍՍՀ գլխավոր հանքային աղբյուրները կապված բուժավայրերի շինարարության զարգացման հետ» աշխատությունը:
- 1938—1941 թթ. հանդիսացել է Երևանի պետական համալսարանի երկրաբանական ֆակուլտետի պետական քննական հանձնաժողովի նախագահ:
- 1939—1943 թթ. հանդիսացել է գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի խորհրդատու և գիտական խորհրդի անդամ:
- 1943 թ. զեկտեմբերի 4-ին Երևանում վախճանվում է Հովհաննես Կարապետյանը:

Հովհ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ

1901

- Краткий очерк развития горного дела на Кавказе. Тифлис.
Минеральные богатства Кавказа и рудная лихорадка. «Вестник горного дела и орошения на Кавказе», № 11.
Урavelь как курорт. «Кавказ», 4 сентября, № 233.
Окрестности Боржома как будущие курорты. «Кавказ», 7 октября, № 263.
Обзор выставки. «Новое обозрение», 12 октября, № 5845.
Горный отдел. «Тифлисский листок», 17 и 19 октября, №№ 242, 244.
Первый русский исследователь и инициатор горного дела на Кавказе граф А. А. Мусин-Пушкин. «Вестник горного дела и орошения на Кавказе», № 18.
Хведуретские минеральные воды. «Вестник горного дела и орошения на Кавказе», № 20.
Аспиндзисские минеральные воды. «Вестник горного дела и орошения на Кавказе», № 22.

1902

- Будущность рами на Кавказе. «Кавказ», 8 января, № 6.
Археологические памятники Кавказа. «Новое обозрение», 17 января, № 5937.
Горное рекогносцировочно-разведочное бюро. «Вестник горного дела и орошения на Кавказе», № 3.
О землетрясении в Шемахе. «Кавказ» (приложение), № 1.
Материалы для геологии Кавказа. Библиография, «Новое обозрение», 29 марта, № 6005.

Этнографическое обозрение. Библиография. «Новое обозрение». 2 мая, № 6036.

По восточному черноморскому побережью. «Новое обозрение», 21 октября, № 6210.

Краткий учебник географии Кавказа с курсом родоповедения. Библиография. «Новое обозрение», 6 ноября, № 6226.

ԲՆԵՆԻ լ. պատկեր: «Մշակ», 11 հոկտեմբ. № 100:

1904

Քրիստափոր Չառա-Մուրադ. Քրիթիս:

1905

В археологическом обществе. «Новое обозрение», 30 ноября, № 246.

1906

Письмо из Константинополя. «Черноморский гоголь», 23 августа, № 6.

Письмо из Александрии. «Черноморские новости», 22 сентября, № 15.

Անցորդի արածորությունները (համակ եղիպասիդ): «Մշակ», 20, 21 սեպտեմբերի, №№ 203, 204:

1909

Цихис-Дживарские минеральные источники. «Тифлисский листок», 4 сентября, № 200.

1910

Մի բնույթի ակնարկ Քրյուսի համախառնային ցուցանիշների մասին, «Մշակ», 17, 22 հոկտեմբ. №№ 155, 159:

1912

Etude des sondages de Wandrez et d'Harmigies. «Extrait des publications de l'Association des Ingenieurs de l'Ecole des Mines de Mons».

les sondages et travaux de recherche dans la partie meridionale du bassin houiller du Hainaut. Bruxelles.

Recherche sur la proportion de fer existant dans le toit et dans le mur couches de houille. „Annales de la société géologique de Belgique“. Liege.

1914

Радий, радиоактивные минералы и их происхождение. «Научные беседы врачей Закавказья», Тифлис.

Есть ли радий на Кавказе? «Тифлисский листок», 10 января, № 7.

1919

Об эксплуатации Олтийских каменноугольных месторождений. «Слово», 19 октября, № 53.

1920

Соляные копи Армении. «Слово», 1 февраля, № 24.

Характер и причины Горийского землетрясения. «Слово», 25, 26 февраля, №№ 44, 45.

Значение Олтийского района для республики Армении. «Слово», 4 июля, № 149.

Արևելյան Հայաստանի հանքային հարստությունները, «Միջոցաբեր», 2 օգոստոսի:

1921

Будущность горных богатств Кавказских Советских Республик в связи с электрификацией Кавказа. «Экономическая жизнь Кавказа», № 3.

1922

Гидрогеологические очерки. «Экономическая жизнь Кавказа», № 2—3.

Минеральные богатства Армении и прилегающих к ней районов. «Экономическая жизнь Кавказа», № 4.

Геологические очерки. Там же.

Минеральные богатства Азербайджана. «Экономическая жизнь Кавказа», № 5.

Залежи глины в местности Назреви. Там же.

Геологическое описание цементных залежей в окрестностях ст.

1923

Закавказье перед соляным кризисом. «Народное хозяйство Грузии», 1 марта, № 9.

Причины подземного пожара в Ткибульских копиях. «Народное хозяйство Грузии», 25 марта, № 13.

Чатахский чугуно-плавильный завод. «Народное хозяйство Грузии», 29 апреля, № 18.

К открытию Чатахского завода. «Народное хозяйство Грузии», 20 мая, № 21.

Горное богатство Закавказья. «Труды Зак. эконом. совещания», часть 2, Тифлис.

Мероприятия правительства для дальнейшего развития и использования минеральных богатств в пределах Закавказской федерации (соавтор Л. Копишевский). Там же.

Извержение Этны. «Заря востока», 23 июня, № 142.

Չարախի երկաթահանքի և գործարանը, «Մարտական», 20 մայիսի, № 70:

Արագածի չրերի նշանակությունը, «Խորհրդային Հայաստան», 18, 21 հուլիսի, №№ 154, 157:

Հայաստանի «անհողի» փարը, «Խորհրդային Հայաստան», 22 հուլիսի, № 158:

Հայաստանի ֆալաֆների բարենորոգումը, «Խորհրդային Հայաստան», 26 սեպտեմբերի, № 213:

1924

Угольная промышленность ЗСФСР. «Экономический вестник Закавказья», № 11.

Неденные слухи. «Заря Востока», 19 февраля, № 507.

Զանգեզուրի Չարա-Կափարտ շրջանի պղնձի հանքերը և բովարանները, «Խորհրդային Հայաստան», 31 մայիսի, № 124:

Անհիմակների շրջանի հրաբխային ֆատեսակները և նոցա գործնական նշանակությունը, «Բանվոր», 28 մայիսի, № 191, 1, 3, 5 հունիսի, №№ 195, 196, 198:

1925

Краткий геологический очерк автономной области Юго-Осетии. Материалы по изучению Грузии. «Труды Зак. научной ассоциации», серия I, вып. I, Тифлис.

Ткварчельское каменноугольное месторождение (геологический очерк). «Краткий обзор матер. по разработке Ткварчельского каменноугольного месторождения», Тифлис.

Медная промышленность Армении. «Заря Востока», 4 марта, № 818.

Наши богатства (о возможностях развития медной промышленности в Грузии). «Заря Востока», 21 ноября, № 1034.

1926

Горная промышленность Закавказья. «Экспортные товары Закавказья». Сборник, часть 2, Тифлис.

Плавленый базальт (новая отрасль промышленности в ЗСФСР). «Заря Востока», 20 февраля, № 1108.

Причины и характер ленинканского землетрясения. «Заря Востока», 19 ноября, № 1332.

Цементные заводы в ЗСФСР. «Заря Востока», 21 ноября, № 1334.

1928

Геологический очерк ССР Армении. Материалы по районированию. Вып. I, Эривань.

Երևանի շինարարությունը և գեոլոգիական պայմանները, «Խորհրդային Հայաստան», 11 դեկտեմբերի, № 285:

1929

Геологическое описание Ахалкалакского уезда. Материалы к проекту Тапараванской гидростанции, намеченной близ селения Хертвиси, Ахалкалакского уезда в ССР Грузии (с приложением геологической карты). Тифлис.

Процентное содержание железа в кровле и подошве каменноугольных пластов, как показатель характера образования их. «Труды 3 Всесоюзного съезда геологов», Ташкент.

Новейшие вулканические продукты ССР Армении и их практическое значение. Там же.

Ցեմենտի գործարանի կառուցման հարցը, «Խորհրդային Հայաստան», 11 մարտի, № 107:

1931

Серноколчеданные месторождения Закавказья в связи с развитием химической промышленности (тезисы и конспекты). «Бюлл. орг. ком-та съезда по изучен. произв. сил ЗСФСР», № 4. Тифлис.

Чираги-дзор (тезисы и конспекты). Там же.

О задачах изучения минеральных источников ССР Армении в связи с ожидаемым развитием курортного строительства (тезисы и конспекты). Там же.

Сырьевая база—узкое место в развитии цветной металлопромышленности. «Заря Востока», 16 августа, № 224.

Где строить цинковый завод? Свинец, цинк и серебро в ЗСФСР. «Заря Востока», 21 октября, № 241.

1932

За комплексное использование всех источников цветных металлов. «Заря Востока», 2 апреля, № 77.

Проект «Ареан» и его значение для Закавказья. «Заря Востока», 22 апреля, № 94.

Հայաստանի հանքային արդյունաբերության նոր աղբյուր, «Խորհրդային Հայաստան», 2 հուլիսի, № 153:

Գավալի, Ղամարլի, Վաղարշապատի շրջանների ջրա-մասնաշաղկապների հարցի շուրջը, «Խորհրդային Հայաստան», 8 հուլիսի, № 158:

Հայաստանի շինանյութերի մի նոր աղբյուր, կենիականի օպոկները, «Խորհրդային Հայաստան», 18 նոյեմբերի, № 269:

1933

Побольше внимания и бдительности к Агараку. «Соцхозяйство Армения», № 2/3 (соавтор Г. Гургенян).

Ավելի մեծ ուշադրություն Ագարակին. «Խորհրդային Հայաստան», 8 հուլիսի, № 156:

1934

Ագաքած լեռը, երևան:

1935

Цели и задачи геологического института. «Коммунист», 29 июня, № 148.

До конца выявить и использовать производительные силы страны. «Коммунист», 14 июля, № 160.

ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի Հայաստանի ֆիլիալի երկրաբանական ինստիտուտի նպատակներն ու խնդիրները, «Խորհրդային Հայաստան», 16 հունիսի, № 137:

Հայաստանի ֆաբեր (արդյունաբերության ցուցանանքներով), «Խորհրդային Հայաստան», 12 դեկտեմբերի, № 285:

1936

Денудационные процессы в Памбакской долине в ССР Армении. «Материалы для геологии и гидрогеологии ССР Армении», вып. I. Москва.

Еще раз о комбинате строительных материалов в Эривани. «Коммунист», 12 июля, № 159.

Արտեզյան ջրերի հարցը Հայաստանում. «Խորհրդային Հայաստան», 1 փետրվարի, № 25:

Ղրխ-Յուլաղի աղբյուրների ջուրը շատացնելու հնարավորության մասին, «Խորհրդային Հայաստան», 22 փետրվարի, № 43:

1937

О характере и причине землетрясения г. Еревана и его районов 7.I.1937 г. (тезисы доклада). «Труды 17 сессии Международного геологического конгресса», т. 5, Москва.

Естественные минеральные стройматериалы ССР Армении (тезисы доклада). «Материалы к I Закавказской конференции по бетону и железобетону». Сборник № 2, Тифлис.

О сейсмостойкости сооружений Еревана. «Коммунист», 26 января, № 20.

Горные богатства Армении. «Коммунист», 16 октября, № 238.

Вопросы горной промышленности в третьей пятилетке. «Коммунист», 22 ноября, № 267.

Երևանի գրունտի հատկությունները և շինարարությունը, «Խորհրդային Հայաստան», 15 հունվարի, № 12:

1938

Главные минеральные источники Армянской ССР в связи с развитием курортного строительства. «Материалы по геологии и гидрогеологии Арм. ССР», вып. 3, М.—Л.

Где строить цементный завод? «Коммунист», 16 июня № 137.

Абразивные и подсобные материалы в Армянской ССР. «Коммунист», 10 августа, № 183.

Алагез (по поводу «Алагез—не вулкан» К. Н. Паффенгольца) «Коммунист», 27 сентября, № 223.

1940

Անհրաժեշտ շրջակայքի օգտակար հանածոները, «Բանվոր», 13 սեպտեմբերի, № 214:

1941

О возможности и необходимости организации и производства в Армении известково-пуццоланового цемента. «Известия АрмФАН», № 1 (6).

О возможности увеличения дебита Крхбулагских источников Котайкского района Армянской ССР. «Научные труды Ер. гос. университета», т. 17.

О возможностях сырьевой базы алюминия в Армянской ССР. «Коммунист», 20 марта, № 66.

1942

Памбакские гранодиориты Армянской ССР. «Известия Арм. ФАН», № 6 (20).

1944

Мецдзорское месторождение медно-мышьяково-оловянных руд. «Известия АН Арм. ССР», естественные науки, № 1—2. (Соавтор И. Г. Магакян).

ԼԵՎՈՆ ԱՎԵՏԻՍԻ ԱՎԱԳՅԱՆ
ЛЕВОН АВЕТИСОВИЧ АВАКЯН

ԵՐԿՐԱՐԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ
Բնագիտության և տեխնիկայի պատմության
խորհրդի որոշմամբ

Հրատարակչական խմբագիր Լ. Ա. ԽԱՉԻԿՅԱՆ
Նկարիչ Հ. Ն. ԳՈՐԾԱԿԱԼՅԱՆ
Տեխնիկական խմբագիր Մ. Ա. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ
Սրբագրիչ Լ. Կ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՎՖ 08788 Պատվեր 632 Հրատ. 4274 Տպաքանակ 1000

Հանձնված է շարվածքի 16.IX 1975 թ., ստորագրված է տպագրության
13.IX 1975 թ., տպագրական 4,25 մամուլ, հրատ. 2,8 մամուլ, պաշման
3,6 մամուլ + 1 անդիր, թուղթ № 1, $84 \times 1081/32$: Գինը 28 կոպ.:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, Բարեկամության 24գ:
Издательство Академии наук Армянской ССР, Ереван, Барекамутян, 24г.
ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության Երևանի տպարան

1866

